

Makale Bilgisi: Dağ, M. (2023). Salih Zeki (Ekinci) Bey'in "Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti" Adlı Eserine Göre Tütün İnhisar İdaresi'nin Teşkilat Yapısı (1928). DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı: 2, ss.183-215.	Article Info: Dağ, M. (2023). The Organizational Structure of The Tobacco Administration According to Salih Zeki (Ekinci) Bey's Title "Tobacco, Agriculture, Industry And Trade In Turkey" (1928). DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:2, pp. 183-215.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 20.01.2023	Date Submitted: 20.01.2023
Kabul Edildiği Tarih: 15.02.2023	Date Accepted: 15.02.2023

SALİH ZEKİ (EKİNCİ) BEY'İN "TÜRKİYE'DE TÜTÜN, ZİRAAT, SINAAT VE TİCARETİ" ADLI ESERİNE GÖRE TÜTÜN İNHİSAR İDARESİ'NİN TEŞKİLAT YAPISI (1928)

Mustafa Dağ*

ÖZ

Salih Zeki Bey'in 1928 yılında kaleme almış olduğu *Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti* başlıklı eserinde İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısı çalışmamızın ana temasını teşkil etmektedir. Çalışma, Tütün İnhisar İdaresi genel müdürlüğünün teşkilat yapısı, İnhisar İdaresi'nin vilayet teşkilatı, kadro yapılanmaları ve İnhisar İdaresi Tütün Fabrikaları ve Atölyeleri ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlılıktaki müellifin aktarmış olduğu bilgiler belirleyici olmuştur. Bu çerçevede 1928 yılında İnhisar İdaresi'nin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki teşkilat yapısı eserde aktarılan bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel kaynağı Salih Zeki Bey tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti* adlı eserdir. Ancak Başbakanlık Devlet Arşivleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi ve telif eserlerden de istifade edilmiştir. Konu ele alınırken idaresi Reji Şirketi'nden devlet inhisarına geçen tütünün denetlenmesi için kentlerde kurulan teşkilat şeması üzerinde değerlendirmede bulunulmuştur. Bu doğrultuda Salih Zeki Bey'in aktarmış olduğu bilgilerden elde edilen temel bulgu idarenin önemli tütün üretim ve imalatının gerçekleştiği bölgelerde teşkilatlandırılmış olmasıdır. Bu teşkilatlanmalar ise bölgenin önemine göre baş müdürlük veya merkezi müdürlük olarak gerçekleşmiştir. İdarenin şubeleri çoğu kente kurulmasına rağmen fabrika veya atölyelerin belirli bölgelerde kurulduğu saptanmıştır. Bu durum ise fabrika veya atölyelerin açılmasında kentin ticari konumunun göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Salih Zeki, Tütün, Türkiye Cumhuriyeti, İnhisar İdaresi, Tütün Teşkilatı.

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, mustafadag@harran.edu.tr ORCID: 0000-0003-4571-8115.

**THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE TOBACCO
MONOPOLY ADMINISTRATION ACCORDING TO SALİH
ZEKİ (EKİNCİ) BEY'S WORK TITLED "TOBACCO AND ITS
CULTIVATION, CRAFTSMANSHIP, AND TRADE IN
TURKEY" (1928)**

ABSTRACT

The main theme of our study is the organizational structure of the Monopoly Administration in the work authored by Salih Zeki Bey in 1928 and titled Tobacco and Its Cultivation, Craftsmanship, and Trade in Turkey. The scope of the study was limited to the organizational structure of the Directorate General of the Tobacco Monopoly Administration, its provincial organization, personnel cadre arrangements, and the Tobacco Factories and Workshops of the Monopoly Administration. This limitation was determined by the data provided by the author, Salih Zeki Bey. In this framework, the organizational structure of the Monopoly Administration in the Republic of Turkey in 1928 was evaluated in light of the data referred to in Salih Zeki Bey's work. The main resource of the study is the work authored by Salih Zeki Bey and named Tobacco and Its Cultivation, Craftsmanship, and Trade in Turkey, however, the state archives of Turkey, the Journal of Minutes of the Turkish Grand National Assembly, the Official Gazette of the Republic of Turkey, and copyrighted works were also used in the study. While the topic was addressed, the scheme of the organization established in cities to control tobacco, the administration of which was transferred from the Regie Corporation to the state monopoly, was evaluated. The main finding obtained in this regard from the data provided by Salih Zeki Bey is that the administration was organized in important regions where tobacco cultivation and production took place. Depending on the importance of the region, these organizations were created in the form of chief directorates or central directorates. It was discerned that factories and workshops were set up in certain regions even if branches of the administration were established in most cities. This situation shows that the commercial position of the city was taken into consideration while opening factories or workshops.

Keywords: Salih Zeki, Tobacco, Republic of Turkey, Monopoly Administration, Tobacco Organization.

1. GİRİŞ

Salih Zeki (Ekinci) Bey, ile ilgili her ne kadar detaylı bilgiye ulaşılmamış olursa da Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi mezunu olduğu ve İstanbul Ulûm-ı Âliye-i Ticariye Mektebinde öğretmenlik yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca üç yıl orman ve maden başmüfettişi olarak görev icra etmiştir (Deligöz, 2008, s. 9). Yayın hayatına 1907 yılında başlayan Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi¹ imtiyaz sahibi ve gazetenin baş yazarlığı vazifesini üstlenmiştir. Baş yazarlığının yanı sıra tütün, ziraat ve ticaret ile ilgili çalışmalar içerisinde bulunmuştur. Bu çalışmalardan biri de "*Le Tabac En Turquie ve Ziraat ve*

---

¹ Salih Zeki'nin başyazarlığında olan gazetenin ilk sayısı 23 Nisan 1907 tarihinde İzmir'de çıkmıştır. Bkz. (Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Sayı: 1, 1907, s. 1).

Ticaret Muhtırası" başlığı ile hazırlanmıştır. Bu çalışmasının yanı sıra Salih Zeki Bey tarafından kaleme alınan eserlerden bir diğeri de "*Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti*" başlığıyla kaleme alınmıştır. Bu çalışma, 1928 yılında Cumhuriyet Matbaası'nda bastırılmıştır.²

Cumhuriyet Matbaası'nda neşredilen bu eserinde genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde tütünlerin ziraatı ve ticaretini ele almıştır. Ülke genelinde tütün üretim ve ticaretiyle ilgili 1928 yılında gerçekleşen her türlü faaliyete eserde yer verilmiştir. Bu faaliyetlerden biri de tütün üretim ve ticaretini denetim altında tutan idarenin teşkilat yapısı olmuştur. Bu doğrultuda 1883 yılında tütünün idare edilmesi için yabancı sermaye eliyle kurulan Reji Şirketi'nin (Aygün, 2009, s. 53; Güvemli, Zeytinoğlu, Aygün, 2016, s. 207; Kayıcı, 2018, s. 533; Ünal, 2014, s. 278; BOA. HR. HMS. İŞO. 166/31; BOA. Y. A. RES. 19/56; BOA. A.) DVN. MKL. 28/8/2) 1925 yılında lağvedilmesiyle birlikte tütünün denetim altına alınması amacıyla kurulan Tütün İnhisar³ İdaresi ele alınmıştır. Eserde, devlet eliyle kurulan bu idare bünyesinde 1928 yılında vilayetlerde faaliyet gösteren müdürlükler ile bu müdürlüklerin çatısı altında aktif olarak tütün işletmesi olarak çalışan fabrika ile atölyelerin teşkilat yapısı üzerinde durulmuştur (Zeki, 1928, s. 329).

Esasen tütünün devlet tekeline alınması için devlet eli ile kurulacak bir idare tarafından yönetilmesine yönelik tartışmalar Osmanlı'nın son dönemlerine doğru 1908 yılından itibaren başlamıştı (BOA. İ. HUS. 165/71; BOA. HR. İD. 2104/56). Lakin çeşitli nedenlerden dolayı yabancı sermayenin tütün üzerindeki denetimine Osmanlı yönetimi tarafından son verilememiştir (BOA. Y. PRK. ML. 28/2; BOA. Y. A. RES. 153/2; BOA. MV. 179/82; BOA. BEO. 4219/316355; BOA. MV. 179/32). Buna karşın Reji Şirketi'nin lağvedilmesiyle ilgili çalışmalar 1923 yılında Cumhuriyet yönetimi ile başlayabilmiştir (TBMM, Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 26, s. 316; Yeni Ziraat Gazetesi, 1923, s. 190). Bu doğrultuda 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde şirketin lağvedilmesine yönelik müzakereler başlatılmıştır (BCA. 030.18.1.1/8/40/10; Suvla, 2011, s. 78). Bu kapsamda yeni devletin yöneticileri ile kongreye katılan meslek temsilcileri arasında gerçekleşen görüşmeler neticesinde şirketin satın alınarak millileştirilmesi kararlaştırılmıştır (Gündüz Ökçün, 1981, ss. 90-93; Uzun, 2010, s. 17; Timur, 1971, s. 52; Yerasimos, 1976, s. 1273). Böylece uzun süre tartışma konusu olan yabancı sermayenin millileştirilmesine yönelik fiili olarak ilk adım atılmış oldu.

Alınan bu karar, 1924 yılı içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından şirket yönetimine iletilmiştir (Özçelik, 2017, s. 25; Dilmen, 1924, s. 7). Ancak şirketin satın alınma işlemleri 1925 yılında gerçekleşebilmiştir.

² Kitap için bkz. Ek-1.

³ Bir işi veya maddeyi yalnız tek bir kişiye veya kuruma verilmesi anlamına gelen inhisar veya tekel kelimesi Batı dillerinde tek el anlamına gelen monopoldür. Bkz. (Devellioğlu, 1993, s. 438; Demirbilek, 2012, s. 204; Tekin, 1974, s. 45; Eryaman, 2021, s. 181).

Böylece şirket ülke genelinde 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Dağ, 2022, s. 75; Atlı, 2020, s. 49; Metinsoy, 2020, s. 250). Şirkete iletilen kararın ardından tasfiye işlemleri için bir yıllık zaman zarfının geçmiş olması şirket ile hükümet arasında ciddi müzakerelerin yaşanmış olduğunu göstermektedir. Nihai olarak şirketin depolarında bulunan tütün, sigara ve aletler 4.000.000 Frank'a satın alınmıştır (Koç, 2003, ss. 22-23). Böylece ülke içerisinde yabancı sermayeli şirketin görevine resmen son verilmiştir (Keyder, 1982, s. 64). Özel sermayenin tekeline son verilmeyle birlikte tütünün denetimi 42 yıl sonra tekrar devlet tekeli altına alınmıştır (BOA. DH. MUİ. Dosya No: 155, Gömlek No: 60). 26 Şubat 1925 tarihinde ise 558 numaralı “*Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkında Kanunu*” ile tütüne dair tüm faaliyetler Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin denetimine bırakılmıştır (TBMM, Zabıt Ceridesi, D. 3, C. 3, s. 165-166; Güneşer Bozdağ, 2018, s. 42; Yurtoğlu, 2021, s. 174). Şöyle ki, ülke sınırları içerisinde üretilen tütünün alımı, satımı, işletilmesi, sigara imalı ve piyasaya sürülmesinde hükümet adına İnhisar İdaresi tek yetkili kurum olarak görevlendirilmiştir. Böylece önemli gelir kalemlerinden olan tütün gelirlerinin doğrudan devlet hazinesine katkı sağlaması hedeflenmiştir. Bu kurum, bir yıllığına çıkarılmış olan bu geçici kanundan (BCA. 030. 18. 1. 1/16/75/11; BCA. 030. 18. 1. 1/12/67/11) dolayı literatürdeki bazı kaynaklarda “*Geçici İnhisar İdaresi*” olarak da nitelendirilmiştir (Demirbilek, 2011, s. 207). Buna karşın kanunun bir yıllığına çıkarılmış olmasına rağmen 1930 yılına kadar yürürlükte kaldığı saptanmıştır (TBMM. Zabıt Ceridesi, D. 3, C. 20, s. 1531; Resmî Gazete, S. 1531, ss. 9153-9159).

Çalışmada incelediğimiz dönemin 1928 yılı olması hasebiyle bu kanun çerçevesinde İnhisar İdaresi adıyla kurulan kurumun ülke genelinde tütünü denetim altına almak amacıyla oluşturmuş olduğu teşkilatlandırma üzerinde durulmuştur. Salih Zeki Bey, tarafından kaleme alınan *Türkiye’de Tütün, Ziraat, Sinaat ve Ticareti* adlı eserde idarenin çatısı altında oluşturulmuş teşkilatın anlaşılır kılınabilmesi için birtakım sorulara cevap aranmıştır. Bu doğrultuda İnhisar İdaresi bünyesinde gerçekleştirilen teşkilatlanma şemasının ne olduğu? Teşkilatlanmanın hangi vilayetlerde gerçekleştiği? Kurumu temsilen oluşturulan şubelerin vilayetin hangi kriterlere göre belirlenerek teşkilatlandırıldığı? İdareye bağlı olarak kurulan fabrika ve atölyelerin hangi vilayetlerde kurulduğu? Fabrika ve atölyelerin kurulma nedenlerinin neler olduğu? Sorulara bu minvalde cevap aranmaya çalışılmıştır.

2. Tütün İnhisar İdaresi

Salih Zeki Bey, eserinde her ne kadar idarenin kuruluş tarihi ile ilgili bilgi vermemiş olsa da daha önce de belirtildiği gibi idarenin Reji Şirketi'nin feshedilmesiyle birlikte 1925 yılında kurulduğu bilinmektedir. Salih Bey eserinde idarenin kuruluş tarihinin aksine 1928 yılındaki teşkilat yapısıyla ilgili ayrıntılı verilere değinmiştir. Şöyle ki, ülke genelinde tütün mamulâtı ve sigara kâğıdı inhisarını idare etmek için kurulan İnhisar İdaresi, Maliye

Vekaletine bağı olarak teşkilatlandırılmıştır. Böylece tütünün doğrudan devlet eliyle idare edilmesi sağlanmıştır. Kurulan bu idarenin genel müdürlüğünün merkezi İstanbul olarak belirlenmiştir. Genel müdürlüğün bünyesinde ise birtakım işlemlerin yürütülmesi için şubeler oluşturulmuştur. Genel müdürlüğün başına atanacak kişinin ise hükümet tarafından belirleneceği aktarılmıştır (Zeki, 1928, 329). Bir müdür tarafından idare edilen müessesenin çoğu şubesi Reji Şirketi'nden kalmadır. Nitekim çalışmanın ileriki kısımlarında bu tespiti destekler nitelikte birçok örnek mevcuttur. Bu durum ise Reji Şirketi'nin muazzam bir teşkilatlanma yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Genel müdürlüğe bağı olarak kurulan şubelere bakıldığında ise idareye ait olan evrak işlemlerinin takibi için Evrak-ı Umumiye, muhasebe işlemlerinin yürütülmesi için Muhasebe-i Umumiye, ziraat işlerinin takibi için Ziraat İdaresi Şubesi, tütün ve tütün tohumlarının laboratuvar ve numune arazilerde gerekli tetkiklerin yapılması ve tütün tohumlarının ıslahı hususunda çalışmaların yürütülmesi için Ziraat Fenni Şubesi, tütünlerin satış ve depolanma işlemlerinin yerine getirilmesi için Mubayaa ve Depolar Şubesi, idare bünyesinde kurulan tütün fabrikalarının ve atölyelerinin işlemlerinin takibi ve denetimi için Fabrika Şubesi, elde edilen tütünlerin sevkleri, satışları ve takibi işlemleri için dördüncü şube olarak nitelendirilen Mamulat ve Takibat-ı Umumiye Şubesi, hukuki işlemlerin yerine getirilmesi için Umumu Hukukiye, idarede görev yapan memurların her türlü işlemlerinin yapılması için Sicil ve Memurin Şubeleriyle Meclis-i İdare, İdarenin denetlenmesi için Heyet-i Teftişiyeye ve son olarak yazışmaların yürütülmesi amacıyla Kalem-i Mahsusa şubesi açılmıştır (Zeki, 1928, s. 329). Görüldüğü gibi merkezi kurum idareyle ilgili her türlü işlemlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi için detaylı bir teşkilatlanma yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ise idarenin merkezi yapılanmaya verdiği önemi açıkça ortaya koymakla birlikte idareyle ilgili her türlü gelişmenin merkezi yönetim tarafından denetim altında tutulacağını göstermektedir.

Merkezde faaliyet gösteren bu şubelerin icra edeceği görev tanımlarına bakıldığında ise idarenin denetimi altında bulunan bölgelerde bütün ziraat işleriyle meşgul olan Ziraat İdaresi Şubesi birinci şube olarak nitelendirilmiştir. Bu şubelerden ikincisi olan yapı da kendi içerisinde (E) ve (B) şubesi olarak iki birime ayrılmıştır. İdare bünyesinde gerçekleşen tüm alım-satım işlemleri (E) şubesinde gerçekleşirken, idareye bağı olan ambarların genel işlerinden ise (B) şubesi sorumlu tutulmuştur. Böylece şubelerin görev tanımları belirlenerek karmaşıklığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kurulmuş olan bu şubeler ise genel müdürlük tarafından tayin edilen müdürler tarafından idare edilmiştir. Bu müdürlerin idaresi altında muavin, alanında uzmanı olan belirli sayıda memurlar ile ihtiyaç duyulduğu kadar kâtip görevlendirilmiştir (Zeki, 1928, s. 329). İdari personelin genel müdürlük tarafından atanması merkezi yapıya verilen önemi gösterdiği gibi yeterli sayıda memur ve kâtibin görevlendirilebileceğinin belirtilmiş olması idarenin personel sıkıntısına maruz bırakılmayacağını göstermektedir.

İnhisar İdaresi, İstanbul'da bulunan İdare Meclisi tarafından yönetilmiştir. Bu meclis idarenin yönetilmesinde tek yetkili organ olarak belirlenmiştir. Bu meclis hükümet tarafından ataması yapılan bir reis ile dört azadan oluşmaktadır. Bilhassa idarenin yönetilmesi için alınan kararlar ve kadro ile teşkilat yapısı için belirlenen hükümler bu meclis tarafından kararlaştırılmıştır. Doğrudan genel müdürlüğe bağlı olan ve idarenin her türlü faaliyetlerini denetlemek için kurulan Heyet-i Teftişîye Şubesi ise 15 müfettişten oluşmuştur (Zeki, 1928, s. 329). Kurumu idare edecek meclis başkanının hükümet tarafından tayin edilmesi müessesenin devlet eliyle kurulmuş olmasının gereği olarak zuhur ettiği gibi idare yönetiminin doğrudan hükümet tarafından yerine getirileceğini göstermektedir. 15 müfettişten oluşan Heyet-i Teftişîye Şubesi'nin varlığı ise idarenin icra etmiş olduğu faaliyetlerin yoğun olarak denetim altında tutulduğunu göstermektedir.

Gerek genel müdürlükte gerekse diğer müdürlüklerde görev yapan müfettişlerin yanı sıra müdür, muhasebeci, kâtip, veznedar, kantar memurları, şube müdürleri, satış memuru ve müfettişi, sicil ve tahrirat memuru, bekçi, odacı, kapıcı ve hamallar gibi görevliler mevcuttur. Bu gibi görevliler ise idarenin kalabalık bir kadro yapılmasına sahip olduğunu göstermektedir. Salih Zeki Bey, eserinde bu görevlilerin vazife derecelerine göre almış oldukları ortalama maaşları ile ilgili bilgi aktarmıştır. Bu çerçevede baş müdüriyet ile merkezi müdüriyet olarak iki kısma ayrılan şubelerde görev yapan kadroların maaşlarında da bu ayrıma gidilmiştir. Bu ayrımın merkez ile taşra ekonomisindeki farklılıktan kaynaklanıyor olma ihtimali yüksek olarak görülmektedir. Nitekim merkezdeki memurun taşradaki görevliye oranla alım gücünün fiyat yüksekliğinden dolayı düşük olduğu söylenebilir. Merkezdeki memurların alım gücünü taşradaki görevlilerle dengeleyebilmek için merkezdeki görevlilere yüksek maaş tahsis edilmiştir. Maaşlara dair verilen bilgiler genel olarak ülke genelinde en düşük ile en yüksek fiyat belirtilmiştir. Şöyle ki, başmüdürlükte görev icra etmiş olan birinci sınıf baş müdürler en çok 7.500, en az 6.000, ikinci sınıf baş müdürler en çok 5.500, en az 4.000, baş muhasebeciler en çok 4.000, en az 3.000, muhasebe muavini ve diğer yardımcıları en çok 1.750, en az 1.000, veznedarlar en çok 2.000, en az 1.200, ziraat müdürleri en çok 3.000, en az 1.500, ziraat muhasebe ve kâtipleri en çok 1.200, en az 800 kuruş ücret almışlardır (Zeki, 1928, s. 336).

Ayrıca yaprak tütün şube müdürleri en çok 3.000, en az 1.500, muavinleri en çok 1.500, en az 1.200, muhasebecileri en çok 1.200, en az 1.000, kâtipleri en az 800, en çok 1.000, kantar memurlarıyla vezne kâtipleri ve markacılar en çok 1.200, en az 800, mamul tütün şube müdürleri en çok 2.000, en az 1.500, muhasebecileri en çok 1.500, en az 1.200, kâtipleri en çok 1.000, en az 800, depo müdürleri en çok 3.000, en az 1.500, müfettişler en çok 2.000, en az 1.500, satış müfettişleri en çok 2.000, en az 1.500, mamul ambar memuru en çok 1.500, en az 1.200, satış memurları en çok 1.200, en az 1.000, sicil ve tahrirat emirleri en çok 2.000, en az 1.500, kâtipler en çok 1.000, en az 800, evrak ve dosya memurları en çok 1.000, en az 800, muhakeme şube müdürleri en çok 3.000, en az 2.000, muhakeme kâtipleri en çok 1.200, en az

1.000 kuruş ücret almışlardır. Bu görevliler dışında tahrir memurları, bekçiler, odacılar, hamallar ve kapıcılar gibi personelin de vazife üstlendiği belirtilmiştir. Kiralama veya yevmiye tarifesiyle görevlendirilen bu personelin almış olduğu ücretlere dair bilgi aktarılmamıştır (Zeki, 1928, s. 336).

Başmüdürlüklerde vazife üstlenmiş olan bu memurların benzer şekilde vilayet müdüriyetlerinde de görev icra etmişlerdir. Bu doğrultuda Salih Bey'in eserinden idarenin kadro yapısıyla ilgili vermiş olduğu bir diğer bilgi vilayet müdüriyeti ile bu müdüriyetlere bağlı olan memurluklarda görev yapan personelin maaşlarıyla ilgili olmuştur. Bu bağlamda birinci sınıf merkez müdürleri en çok 4.000, en az 3.000, ikinci sınıf merkez müdürleri en çok 3.000, en az 2.500, baş muhasebeciler en çok 2.500, en az 1.500, muhasebe muavinleri ile yardımcıları en çok 1.500, en az 800, veznedarlar en çok 1.500, en az 1.000, ziraat şube emirleri en çok 2.000, en az 1.500, ziraat muhasebe ve kâtipleri en çok 1.000, en az 800, vezne kâtipleri, kantarcı ve markacılar en çok 900, en az 700, yaprak tütün şube emirleri en çok 2.000, en az 1.500, muhasebe ve kâtipleri en çok 1.000, en az 800, mamul tütün şube emirleri en çok 2.000, en az 1.500, muhasebe ve kâtipleri en çok 1.000, en az 700, ambar memurları en çok 1.500, en az 1.000, muavinleri en çok 1.000, en az 700, satış memurları en çok 1.000, en az 800, sicil şube emirleri en çok 1.500, en az 1.200, evrak ve dosya memurları en çok 1.500, en az 700, muhakeme şube emirleri en çok 1.500, en az 1.000, muhakeme kâtipleri en çok 1.200, en az 700 kuruş ücret almaları belirlenmiştir (Zeki, 1928, s. 337). Bir görevlinin almış olduğu maaşa dair en az ile en fazla olarak belirtilen tutar arasındaki farklılığın muhtemelen kadro derecesi ile görev süresinden kaynaklanıyordur.

Yine başmüdürlükte olduğu gibi bu görevliler dışında vilayet merkezlerinde kurulan müdürlük veya bu müdürlüklere bağlı olan memurluklarda tahrir memurları, bekçiler, hamallar, odacılar ve kapıcılar gibi personel vazife üstlenmiştir. Bu görevlilerin maaşlarına dair net bilgi aktarılmamakla birlikte kira karşılığında çalıştırıldıkları belirtilmiştir (Zeki, 1928, s. 337). Bu durum ise bu vazifeleri üstlenen şahısların kadrolu olmadıklarını göstermektedir. Salih Bey'in aktarmış olduğu maaş tablosuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olunursa müdürlüklerde görev üstlenmiş olan şahısların almış oldukları maaşların merkez müdürlüklerde görev üstlenen kişilerden daha fazla olduğu söylenebilir. Eserde, genel müdürlüğün işleyişi ve gerek genel müdürlük ile başmüdürlüklerde gerekse merkezi müdürlüklerde görev yapan personelin alacakları maaşlar hakkında bilgi aktarılmasının yanı sıra teşkilatlanmayla ilgili ele alınan bir diğer konu da idarenin vilayetlerde kurmuş olduğu teşkilat yapısı olmuştur.

2.1. İnhisar İdaresi'nin Vilayet Teşkilatlanması

Salih Zeki Bey, eserinde idarenin teşkilat yapısına değinmeden önce idarenin vilayetlerdeki teşkilat yapısında genel merkezin uygun bulması doğrultusunda değişime gidilebileceği ve daha önce baş müdüriyete bağlı olan bir memuriyetin sonradan farklı bir müdüriyete bağlanabileceğini belirtmiştir.

Ayrıca bazı müdüriyet ile memurlukların ilga edilebileceği gibi lüzum görülmesi üzerine yeni memurlukların kurulabileceği de ifade edilmiştir (Zeki, 1928, s. 330). Müdürlük veya memurluğun ilga edilmesinde veya yeni müdürlük ile memurluğun oluşturulmasında tütün üretiminin yoğunluğuna göre karar verildiği muhtemeldir. Yine bir müdürlük ile memurluğun diğer bölgelerdeki müdürlük veya memurluk ile birleştirilmesi ya da birbirinden ayrılması ise vilayet sınırlarında meydana gelen değişikliklerle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum ise idarenin bünyesinde aktif olarak faaliyet yürüten müdürlükler ile memurlukların sayısında değişikliğe yol açtığı gibi teşkilat şemasında da sürekli farklılığın oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle yıllara göre İnhisar İdaresi'nin teşkilat şemasında sürekli farklılık meydana gelmiştir.

Yazar tütün ziraatı ve ticaretiyle meşgul olanların her zaman inhisar teşkilatıyla münasebette bulunmasını dikkate alarak idarenin teşkilat yapısına detaylı şekilde değinmiştir. Eserde değinilmiş olan bu teşkilat yapısı ise 1928 yılındaki en son hali olarak aktarılmıştır (Zeki, 1928, s. 330). Lakin muhtemeldir ki eserde aktarılan teşkilat yapısında önceki dönemlerde ve 1928 yılından sonraki yıllarda da ihtiyaçlar doğrultusunda ve yukarıda belirtilen gelişmelerden dolayı değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikler ise yeni şubenin açılması veya kapatılması, müdürlük veya memurlukların birbirlerine bağlanması ya da birbirinden ayrılması, memurlukların merkezi müdürlüklere, merkezi müdürlüklerin ise baş müdürlüklere dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Yazar eserinde 1928 yılında İnhisar İdaresi'nin vilayetlerdeki teşkilat yapısını ele alırken vilayetlerde faaliyette olan müdürlüklerin bölgedeki tütün ziraatı ile ticaretinin ehemmiyetine göre belirlendiğine değinmiştir. Bu çerçevede idare, tütün üretiminin ve ticaretinin yaygın olarak yapıldığı vilayetlerde baş müdürlükler, diğer vilayetlerde ise merkezi müdürlükler şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Baş müdürlükler ile merkezi müdürlüklerin bünyesinde memurluklar kurulmuştur. Bu doğrultuda idare, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in de ilk yıllarında da tütün üretiminin ve ticaretinin yaygın olarak yapıldığı vilayetlerden biri olan İstanbul'da örgütlenmiştir. İstanbul İnhisar İdaresi⁴ adıyla 1928 yılında faaliyetlerine devam eden baş müdüriyetin teşkilat yapısı Tablo 1'de yer almaktadır (Zeki, 1928, s. 330).

---

⁴ 1872 yılında İstanbul bölgesinde tütün gelirlerinin kontrolü için bir idare kurularak bu idarenin işletme hakkı Zarifi Efendi ve Hristaki Efendi'ye verilmiştir. Bkz. (Batman, 2023, s. 117)

	Müdüriyetler	Memuriyetler
İstanbul İnhisar İdaresi	İstanbul Baş Müdüriyeti	Beykoz Memurluğu
		Kartal Memurluğu
		Şile Memurluğu
		Burgazköy Memurluğu
	Tekirdağ Müdüriyeti	Malkara Memurluğu
		Çorlu Memurluğu
		Mürefte Memurluğu
		Şarköy Memurluğu
	Çatalca Müdüriyeti	Büyükçekmece Memurluğu
		Karacaköy Memurluğu
		Silivri Memurluğu
	Gebze Müdüriyeti	Tuzla Memurluğu

Tablo 1 İstanbul İnhisar İdaresi Teşkilat Yapısı

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde İstanbul Baş Müdüriyetinin yanı sıra Tekirdağ Müdüriyeti, Çatalca Müdüriyeti ve Gebze Müdüriyeti şekilde teşkilatlandırılmış olan idare 1928 yılında faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Bu müdüriyetlere bağlı olarak ise memurluklar görev icra etmiştir. Şöyle ki, İstanbul Baş Müdüriyetine bağlı olarak Beykoz, Kartal, Şile ve Burgazköy mevkilerinde memurluklar bulunmaktaydı. Bu memurluklarda görevlendirilen personellerle tütün üretim ve ticareti denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bir diğer müdüriyet olan Tekirdağ Müdüriyetine bağlı olarak Malkara Memurluğu, Çorlu Memurluğu, Mürefte Memurluğu ile Şarköy Memurlukları faaliyet göstermiştir. Çatalca Müdüriyeti bünyesinde Büyükçekmece, Karacaköy ve Silivri Memurlukları teşkil ettirilerek 1928 yılında faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Son olarak İstanbul İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak Gebze Müdüriyeti mevcuttur. Müdüriyete bağlı olarak ise Tuzla Memurluğu bölgede denetimi sağlamıştır (Zeki, 1928, s. 330). İnhisar İdaresi, İstanbul'da dört müdürlük ve on iki memurluk ile bölgedeki tütün üretimi ile ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır. Bölgede tütün üretim ve ticaretine yönelik faaliyetler yaygın olarak gerçekleştirilmiş olmalı ki idare, İstanbul'da kalabalık bir örgütlenme yapısına sahip olmuştur.

İstanbul kentinde idarenin oluşturmuş olduğu teşkilatlanmaya benzer bir örgütlenmenin kurulduğu diğer vilayet de Bursa olmuştur. Bu bağlamda idarenin vilayette baş müdüriyet şeklinde teşkilatlandırıldığı görülmektedir. Bursa Baş Müdüriyetine bağlı olarak Orhaneli Memurluğu faaliyet göstermiştir. İdarenin Mudanya'da da yaygın olarak örgütlendiği saptanmıştır. Bu çerçevede müdürlük bünyesinde Gemlik Memurluğu, Orhangazi Memurluğu, Armutlu Memurluğu ile Torbalı Memurlukları aktif olarak faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. İdarenin memurluk bulundurmada teşkilatlandırıldığı tek bölge ise İnegöl olmuştur. Bu durum muhtemelen İnegöl Müdüriyetinin denetimi altında olan bölgelerde yaygın olarak tütün üretim ve ticaretinin yapılmıyor oluşundan kaynaklanmıştır. 1928 yılında idareye bağlı olarak faaliyet gösteren bir diğer müdüriyet ise Mustafakemalpaşa bölgesinde teşkilatlandırılmıştır. Bu müdüriyete bağlı olarak ise Karacabey Memurluğu bulunmaktadır. Mustafakemalpaşa ve

İnegöl Müdüriyetlerin aksine idarenin yaygın olarak örgütlendiği bölgelerden bir diğeri Bilecik olmuştur. Bilecik Müdüriyetine bağlı olarak Bozüyük Memurluğu, Osmaneli Memurluğu, Söğüt Memurluğu, Gölpaazarı Memurluğu ile Pazarcık Memurluğu mevcuttur. İdarenin vilayette örgütlendiği bölgeler arasında Yenişehir yer almıştır. Ancak burada kurulan yapıyı diğerlerinden ayırt eden temel özellik idarenin buradaki yapısının müdürlük değil de merkezi memurluk şeklinde teşkilatlandırılmış olmasıdır. Bu doğrultuda Yenişehir Merkez Müdüriyetine bağlı olarak İznik Memurluğu faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 331). İdarenin 1928 yılında Bursa'daki örgütlenmesine bakıldığında İstanbul'a oranla kalabalık bir yapılanmayla faaliyette olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Baş müdüriyete bağlı olarak altı müdürlük ile bu müdürlüklere bağlı on memurluk hizmet vermiştir. Bölgede bütün ticaretinin yoğun olarak gerçekleştiğine yönelik kanıt ise Pazarcık satış memurluğunun faaliyette olması gösterilebilir.

Salih Zeki Bey'in aktarmış olduğu bilgilerden hareketle 1928 yılında idarenin örgütsel yapısında yer alan diğer vilayetlerden birinin İzmir olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede İnhisar İdaresi'nin vilayette kurmuş olduğu yapıya dair veriler tablo 2'de yer almaktadır.

	Müdüriyetler	Memuriyetler
İzmir İnhisar İdaresi	İzmir Baş Müdüriyeti	Bornova Memurluğu
		Menemen Memurluğu
		Kemalpaşa Memurluğu
		Foça Memurluğu
		Karşıyaka Satış Memurluğu
		Göztepe Satış Memurluğu
	Urla Müdüriyeti	Çeşme Memurluğu
		Karaburun Memurluğu
		Seferihisar Memurluğu
	Seydiköy Müdüriyeti	Torbali Memurluğu
	Ödemiş Müdüriyeti	Adagide Memurluğu
		Bayındır Memurluğu
		Tire Memurluğu

Tablo 2 İzmir İnhisar İdaresi Teşkilat Yapısı

İzmir İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına dair bilgileri içeren Tablo 2'de yer alan verilerden hareketle baş müdüriyet şeklinde örgütlenen yapının İzmir Baş Müdüriyeti, Urla, Seydiköy ile Ödemiş Müdüriyetlerinden oluşturulduğu görülmektedir. Bu kapsamda 1928 yılında İzmir Baş Müdüriyetine bağlı olarak Bornova, Menemen, Kemalpaşa, Foça ve Karşıyaka Memurlukları faaliyet göstermiştir. Bu başmüdürlüğe bağlı olarak hizmet veren bir diğer memurluk da Göztepe Satış Memurluğu olmuştur. Urla Müdüriyeti bünyesinde ise Çeşme, Karaburun ve Seferihisar Memurlukları görev icra etmiştir. Seydiköy Müdüriyetine bağlı olarak Torbali Memurluğu teşekkül ettirilmiştir. Son olarak Ödemiş bölgesinde müdürlük olarak teşkilatlandırılan yapı Adagide, Bayındır ve Tire Memurlukları şeklinde bölgede bütün üretim ve ticaretini denetim altına almaya çalışılmıştır (Zeki,

1928, s. 331). İnhisar İdaresi'nin 1928 yılında İzmir bölgesinde dört müdürlük ile 13 memurluk şeklinde teşkilatlandırılarak faaliyetlerini yürütmüştür. Yine Bursa vilayetinde olduğu gibi İzmir'de Göztepe Satış Memurluğunun varlığı bölgede tütün ticaretinin yoğun olarak yapıldığını ve idare tarafından denetim altına alınmak için memurluğun kurulduğunu göstermektedir.

İzmir'de teşkilatlandırılan idarenin tütün üretim ve ticaretini denetim altına almak amacıyla teşkilatlandırılıp 1928 yılında faaliyette olduğu bir diğer vilayet Samsun olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde önemli üretim merkezlerinden biri olan Samsun bölgesinde 1928 yılında İnhisar İdaresi'nin baş müdürlük olarak teşkilatlandırıldığından bahsedilmektedir. Bu kapsamda Samsun Baş Müdüriyeti bünyesinde Kavak ve Çarşamba bölgelerinde memurluklar faaliyet göstermiştir. Sinop bölgesinde ise müdüriyet olarak örgütlenen yapının bünyesinde Ayancık Memurluğu, Boyabat Memurluğu, Gerze Memurluğu ile Karasu Satış Memurluğu hizmet vermiştir. İzmir İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak kurulan Göztepe Satış Memurluğuna benzer Karasu Satış Memurluğunun görev yapıyor olması bölgede tütün satışına yönelik faaliyetlerin yaygın olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Alaçam ve Bafra bölgelerinde müdürlük şeklinde örgütlenen müessese Fatsa ve Terme bölgelerinde memurluklar oluşturmuştur. Son olarak Samsun İnhisar İdaresi bünyesinde faaliyet gösteren bir diğer müdürlük de Amasya bölgesinde teşekkül ettirilmiştir. Amasya bölgesinde tütün üretim ve ticareti yaygın olarak yapılıyor olmalı ki Havza, Gümüşhacıköy, Lâdik, Vezirköprü ve Merzifon bölgelerinde memurluklar 1928 yılında faal olarak hizmet vermiştir (Zeki, 1928, s. 331). İdare tıpkı İzmir'de olduğu gibi Samsun vilayetinde de baş müdürlükle birlikte dört müdürlük ile bu müdürlüklere bağlı on üç memurluk ile tütün üretim ve ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır. Yine Osmanlı döneminde de olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de meşhur olan Samsun tütün ticaretinin yapılması için Karasu Satış Memurluğu ile Göztepe Satış Memurluğu 1928 yılında bölgede faaliyet göstermiştir. İki satış memurluğunun varlığı ise bölgede tütün ticaretinin diğer vilayetlere oranla geliştiğini göstermektedir.

İzmir'in yanı sıra Salih Zeki Bey'in 1928 yılına ait İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına değindiği vilayetlerden bir diğeri Kocaeli (İzmit) olmuştur. Şöyle ki, eserde aktarılan bilgilerden hareketle idarenin vilayette baş müdüriyet olarak teşkilatlandırıldığı söylenebilir. Kocaeli (İzmit) Baş Müdüriyeti bünyesinde Karamürsel, Geyve, Akhisar, Kandıra, Sapanca, Yalova, Göynük ve Bahçecik Memurluklarının bünyesinde görevlendirilen memurlarla tütün üretimi ve ticareti denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Kocaeli Baş Müdüriyeti dışında vilayette faaliyet gösteren bir diğer müdüriyette de Adapazarı bölgesinde teşekkül ettirilmiştir. Bu müdüriyete bağlı olarak ise Karasu Memurluğu bölgede faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 331). Salih Bey'in aktarmış olduğu bilgilerden hareketle idarenin 1928 yılında diğer vilayetlere oranla Kocaeli bölgesinde yaygın olarak örgütlenmediği görülmektedir. Nitekim bir baş müdüriyet ile bir müdürlüğün yanı sıra 8 memurluk şeklinde teşkilatlandırıldığı tespit edilmiştir. Bu durum

ise bölgede tütün üretim ve ticari faaliyetlerinin yaygın olarak yapılmadığı hakkında yorum yapmamıza imkân tanımaktadır.

Kocaeli (İzmit) vilayetinin aksine tütün üretim ve ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Ankara'da İnhisar İdaresi'nin kalabalık bir teşkilat yapısıyla 1928 yılında hizmet verdiği saptanmıştır. Nitekim Salih Bey'in eserinde Ankara İnhisar İdaresi ile ilgili aktarmış olduğu bilgilerde bu yoğunluğu görmek mümkündür. Bu bağlamda, Ankara İnhisar İdaresi⁵ bünyesinde teşkilatlandırılan müessesenin idari yapılanmasına dair veriler Tablo 3'te ayrıntılı şekilde aktarılmıştır.

	Müdüriyetler	Memuriyetler
Ankara İnhisar İdaresi	Ankara Baş Müdüriyeti	Kalecik Memurluğu
		Ayaş Memurluğu
		Beypazarı Memurluğu
		Yabanabad Memurluğu
		Çubukabad Memurluğu
		Polatlı Memurluğu
		Haymana Memurluğu
		Bâlâ Memurluğu
		Mecidiye Memurluğu
		Keskin Memurluğu
		Nallıhan Memurluğu
	Kırşehir Müdüriyeti	Mucur Memurluğu
		Avanos Memurluğu
		İskilip Memurluğu
	Çorum Müdüriyeti	Mecitözü Memurluğu
		Osmancık Memurluğu
		Sungurlu Memurluğu
		Akdağmadeni Memurluğu
	Yozgat Merkez Memuriyeti	Boğazlıyan Memurluğu
Sorgun Memurluğu		

Tablo 3 Ankara İnhisar İdaresi Teşkilat Yapısı

Ankara İnhisar İdaresi'ne dair verileri içeren tablo incelendiğinde Ankara Baş Müdüriyete bağlı olarak 1928 yılında faaliyette olan birçok bölgede memurluklar kurulmuştur. Bu kapsamda müdüriyetin sorumlu olduğu bölgelerde Kalecik, Ayaş, Beypazarı, Yabanabad, Çubukabad, Polatlı, Haymana, Bâlâ, Mecidiye, Keskin ve Nallıhan kazalarında memurluklar tütünü denetim altına almak için. Bu memurluklar ise 1928 yılında aktif olması bölgede tütün üretim ve ticaretinin yaygın olarak yapıldığını

⁵ Devlet inhisarı öncesi Reji Şirketi'nin denetiminde olan tütünün Ankara vilayetinde örgütsel yapısına dair bilgilere bakıldığında şirketin Ankara Reji İdaresi adı altında Ankara Merkez Reji Müdürlüğü, Kırşehir Reji Müdürlüğü, Çorum Reji Müdürlüğü, Yozgat Reji Müdürlüğü ile Kayseri Reji Müdürlüğü şeklinde örgütlenmiştir. Memurlukların ise İnhisar idaresi ile benzer olduğu saptanmıştır. Bkz. (Dağ, 2022, s. 656; BOA, DH. SAİDd. 99/37; BOA. DH. SAİDd. 129/365/365; Ankara Vilayet Salnamesi, Hicri: 1311, s. 188; BOA. BEO. 58/4305; BOA. DH. SAİD.d. 42/177/177-178.

göstermektedir. Kırşehir’de idarenin müdüriyet olarak teşkilatlandırıldığı saptanmıştır. Bu çerçevede müdüriyete bağlı olarak Mucur ve Avanos bölgelerinde memurluklar görev icra etmiştir. İdarenin müdüriyet şeklinde örgütlendiği bir diğer bölge de Çorum olmuştur. Çorum Müdüriyeti bünyesinde İskilip Memurluğu, Mecitözü Memurluğu, Osmancık Memurluğu ve Sungurlu Memurluğu mevcuttur. Son olarak Ankara İnhisar İdaresi’ne bağlı bir diğer müessese de Yozgat bölgesinde kurulmuştur. Ancak idarenin burada müdüriyet değil de merkezi memurluk şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Yozgat Merkez Memuriyetine bağlı olarak Akdağmadeni Memurluğu, Boğazlıyan Memurluğu ile Sorgun Memurluğu faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 331). Yine tablodaki bilgilerden hareketle biri baş müdüriyet olmak üzere dört müdüriyet ve 20 memurluk şekilde Ankara’da örgütlenen idarenin bölgede yaygın olarak yapılan tütün üretim ve ticaretini denetim altına almak için kalabalık bir teşkilatlanma yapısıyla 1928 yılında hizmetlerine devam ettiği söylenebilir.

Salih Zeki Bey, eserinde Ankara İnhisar İdaresi’ne benzer bir örgütsel yapının faaliyette olduğu bir diğer kentin Adana olduğuna değinmiştir. Bu kapsamda baş müdüriyet olarak teşkilatlandırılan idarenin 1928 yılında Adana⁶ Baş Müdüriyeti bünyesinde Karaisalı Memurluğu hizmet vermiştir. Bir diğer müdüriyet olan Ceyhan Müdüriyeti bünyesinde ise Bahçe Memurluğu, Dört Yol Memurluğu, Osmaniye Memurluğu ile İslâhiye Memurlukları faaliyet göstermiştir. Mersin Müdüriyetine bağlı olarak ise Tarsus Memurluğu teşekkül ettirilmiştir. Son olarak Silifke Müdüriyeti ise Anamur, Gülnar ile Mut Memurluklarından oluşmaktadır (Zeki, 1928, s. 332). Adana İnhisar İdaresi oluşturmuş olduğu bu yapı bünyesinde barındırmış olduğu görevliler aracılığı ile 1928 yılında tütün üretim ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır. İdarenin Ankara’nın aksine Adana vilayetinde kalabalık bir örgütlenme yapısına sahip olmadığı söylenmekle birlikte vilayet genelinde 1928 yılında hizmet veren dört müdüriyet ile on bir memurluğun olduğu tespit edilmiştir. Adana’da satış memurluğunun bulunmamış olması ise dikkat çekmektedir.

Eserde Salih Zeki Bey tarafından ele alınan bir diğer teşkilat şeması Trabzon bölgesine ait olmuştur. İdare, diğer çoğu vilayette olduğu gibi tütün üretim ve ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Trabzon İnhisar İdaresi⁷ de baş

⁶ Önceki dönemlerde Adana Reji İdaresi olarak örgütlenen yapı Adana Merkez Reji Müdürlüğü, İçel İli Sancağı Reji Müdürlüğü, Cebel-i Bereket Sancağı Reji Müdürlüğü, Kozan Sancağı Reji Müdürlüğü ve Mersin Sancağı Reji Müdürlüğü olarak örgütlenmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. (Dağ, 2021, ss. 1335-1336; Adana Vilayet Salnamesi, Hicri: 1308, ss. 66, 127, 120; Hicri: 1309, ss. 141-143, 184, 68; Hicri: 1320, ss. 133-134, 139, 142, 145, 151, 153, 163, 165, 169; Hicri: 1312, ss. 159, 171, 196, 201; Hicri: 1318, ss. 196).

⁷ Devlet inhisarı öncesinde vilayetteki tütünün denetimi Trabzon Reji İdaresi bünyesinde olmuştur. Bu doğrultuda İdare, Trabzon, Akçaabat, Tirebolu, Giresun ile Ordu’da müdürlükler kurmuştur. Bu müdürlüklere bağlı olarak ise Maçka, Şarlı, Keşap, Akköy, Piraziz, Kurik, Perşembe, Bolaman, Hapsemana, Ulubey, Of,

müdüriyet şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bu doğrultuda Trabzon Baş Müdüriyeti dışında Polathane (Akçaabat), Rize, Gümüşhane ve Erzincan bölgelerinde de müdüriyetler teşekkül ettirilmiştir. Trabzon Baş Müdüriyetine bağlı olarak Sürmene Memurluğu, Of Memurluğu ile Maçka Memurluğu bölgede denetimi sağlamaya çalışmıştır. Polathane Müdüriyeti bünyesinde ise Vakfıkebir Memurluğu görev icra etmiştir. Rize Müdüriyetine bağlı olarak kurulan Atina Memurluğu aracılığı ile 1928 yılında bölgede tütün üretim ve ticaretinin denetim altına alınmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Aynı yıl içerisinde Gümüşhane bölgesinde faaliyet gösteren görevliler Gümüşhane Müdüriyeti bünyesinde görev icra etmişlerdir. Bu müdüriyete bağlı olarak ise Torul, Kelkit ve Şiran bölgelerinde hizmet veren memurluklar idarenin varlığı bölgede gösterilmiştir. Son olarak Erzincan Müdüriyetine bağlı olarak Kemah, Kuruçay ve Refahiye Memurlukları teşekkül ettirilmiştir ((Zeki, 1928, s. 332). Oluşturulan bu teşkilatlanma yapısı bünyesinde barınan görevliler diğer vilayetlerde olduğu gibi Trabzon'da da tütün üretim, tüketim, ticaret ve imalatının denetim altına alınmasının yanı sıra kaçakçılık ile mücadelede de görev üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda kalabalık bir yapılanma ile faaliyetlerine 1928 yılında devam eden idare baş müdüriyet ile birlikte beş müdürlük ve on bir memurluk olarak teşkilatlandırılmıştır. Reji döneminde tütünü ile meşhur olan bölgede Cumhuriyet döneminde tütün ticaretinin denetim altında tutulduğuna dair idare bünyesinde bir satış memurluğunun bulunmamış olması ise dikkat çekmektedir.

Trabzon vilayetinde baş müdüriyet olarak örgütlenen müessese Edirne'de müdüriyet olarak hizmet vermiştir. Bu çerçevede 1928 yılında Edirne İnhisar İdaresi çatısı altında vilayet genelinde tütün üretim ve ticaretini denetim altında tutmak amacıyla Kırklareli ve Uzunköprü bölgelerinde müdüriyetler aktif olarak görev yapmışlardır. Kırklareli Müdüriyetine bağlı olarak Babaeski Memurluğu, Lüleburgaz Memurluğu, Saray Memurluğu ve Pınarhisar Satış (Biga) Memurluğu teşekkül ettirilerek 1928 yılında bölgede denetimi sağlamaya çalışılmıştır. Vilayette kurulan bir diğer müdüriyet olan Uzunköprü Müdüriyeti bünyesinde ise Hayrabolu, Kavaklı, Keşan ve İpsala Memurlukları teşekkül ettirilmiştir. Uzunköprü Müdüriyetine bağlı olan son memurluk ise İnözü bölgesinde satış memurluğu olarak teşkilatlandırılmıştır (Zeki, 1928, s. 332). Pınarhisar ile İnözü memurluklarının satış memurluğu olarak hizmet veriyor olması bu iki bölgede tütün ticaretinin yoğun olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Lakin idarenin Edirne'de iki müdüriyet ile dokuz memurluk şeklinde teşkilatlandırılmış olması merkezi idare açısından kalabalık bir yapılanmaya sahip olmadığını göstermektedir.

Salih Zeki Bey'in İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısıyla ilgili bilgi aktarırken değindiği bir diğer vilayet Konya olmuştur. 1928 yılında Konya vilayetinde faaliyette olan Konya İnhisar İdaresi, merkez müdüriyet olarak örgütlenmiştir. Konya Merkez Müdüriyeti; Bozkır Memurluğu, Seydişehir

---

Sürmene, Görele ve Vakfıkebir bölgelerinde müdürlükler oluşturulmuştur. Bkz. (Trabzon Vilayet Salnamesi, Hicri: 1322, s. 267-331; Akpınar, 1998, s. 541).

Memurluğu, Karaman Memurluğu, Ereğli Memurluğu, Sultaniye Memurluğu, Kadınhanı Memurluğu, Koçhisar Memurluğu, Ermenek Memurluğu, Beyşehir Memurluğu, Aksaray Memurluğu, Hadim Memurluğu ve Çumra Memurluğu şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Akşehir Müdüriyetine bağlı olarak ise Şarkikaraağaç Memurluğu, Ilgın Memurluğu, Yalvaç Memurluğu ve Cihanbeyli Memurluğu sorumlu oldukları bölgelerde faaliyet göstermişlerdir (Zeki, 1928, s. 332). İnhisar İdaresi'nin 1928 yılında Konya vilayetinde bir merkezi müdürlük ile bir müdürlük şeklinde teşkilatlandırılarak bu müdürlüklere bağlı olarak on beş memurluk kurmuştur. İki müdürlük olmasına rağmen on beş memurluğun olması ise idarenin denetiminde bulunan arazi yapısının geniş olduğunu göstermektedir.

Salih Zeki Bey'in 1928 yılındaki teşkilatlanmasına değindiği bir diğer vilayet de Balıkesir olmuştur. Şöyle ki, merkez müdüriyet olarak örgütlenen Balıkesir İnhisar İdaresi'nin teşkilat şemasına dair veriler tablo 4'te yer almaktadır.

	Müdüriyetler	Memuriyetler
Balıkesir İnhisar İdaresi	Balıkesir Merkez Müdüriyeti ⁸	Dursunbey Memurluğu
		Balya (Pazarköy) Memurluğu
		Bigadiç Memurluğu
		Susurluk Memurluğu
		Kepsut Memurluğu
		Sındırgı Memurluğu
	Bandırma Müdüriyeti	Edincik (Aydıncık) Memurluğu
		Erdek Memurluğu
		Manyas Memurluğu
		İnözü Satış Memurluğu
	Gönen Müdüriyeti	Burhaniye Memurluğu
		Ayvalık Memurluğu
		Havran Memurluğu
		Gömeç Memurluğu
		Kabak Memurluğu
Edremit Müdüriyeti	Ağunya (Avunya) Memurluğu	

Tablo 4 Balıkesir İnhisar İdaresi Teşkilat Yapısı

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde Balıkesir İnhisar İdaresi merkez müdüriyet olarak örgütlenmiştir. Ancak Salih Bey tarafından düşülen nottan hareketle merkez müdüriyetten baş müdüriyete geçiş için çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Balıkesir Merkez Müdüriyeti bünyesinde Dursunbey, Balya (Pazarköy), Bigadiç, Susurluk, Kepsut ve Sındırgı Memurlukları teşekkül ettirilerek, 1928 yılında bölgede denetimi elde tutmak için faaliyet göstermiştir. Bandırma Müdüriyetine bağlı olarak Edincik (Aydıncık) Memurluğu, Erdek Memurluğu, Manyas Memurluğu ile İnözü Memurlukları faaliyet göstermiştir. Gönen Müdüriyetinde ise Burhaniye Memurluğu, Ayvalık Memurluğu, Havran Memurluğu, Gömeç Memurluğu,

⁸ Salih Bey eserinde merkez müdüriyetin baş müdüriyete dönüştürülmesi için çalışmaların devam ettiğini aktarmıştır. Bkz. (Zeki, 1928, ss. 332-333).

Kabak Memurluğu ile Ağunya Memurluğunun teşekkül ettirildiği görülmektedir (Zeki, 1928, s. 332-333). Tabloda da belirtildiği gibi 1928 yılında İnhisar İdaresi Balıkesir bölgesinde tütün üretim ve ticaretini oluşturmuş olduğu dört müdüriyet ile on altı memurlukla denetim altında tutmaya çalışmıştır. Bandırma Müdüriyeti çatısı altında satış memurluğunun faaliyet gösteriyor olması bölgede tütün ticaretinin aktif olduğunu göstermektedir. Ayrıca dört müdürlük ile on altı memurluğun varlığı ise idarenin bölgede kalabalık bir örgütlenme yapısıyla faaliyette olduğu sonucunu çıkarmaya imkân tanımaktadır.

İnhisar İdaresi'nin teşkilatlanmasına dair eserde aktarılan bilgilerden hareketle Manisa İnhisar İdaresi'nin merkezi müdüriyet şeklinde örgütlendiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede 1928 yılında Manisa Merkez Müdüriyetine bağlı olarak Kasaba (Turgutlu) Memurluğu, Salihli Memurluğu, Alaşehir Memurluğu, Eşme Memurluğu, Kula Memurluğu ile Demirci Memurluğu aktif olarak faaliyet göstermiştir. Manisa İnhisar İdaresi'ne bağlı bir diğer müdüriyet Akhisar olmuştur. Akhisar'da tütün üretim ve ticaretinin denetim altına alınması amacıyla Kırkağaç, Soma, Bergama ve Gördes bölgelerinde memurluklar oluşturulmuştur. Bu müdüriyet ve memurluklar bünyesinde görev icra eden memurlar aracılığı ile tütün üretim ve ticareti denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Son olarak Manisa İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak kurulan müdüriyet Uşak'ta teşekkül ettirilmiştir. Bu doğrultuda müdüriyete bağlı olarak Gediz, Simav, Ulubey, Karahallı ve Sivaslı Satış Memurlukları görev icra etmiştir (Zeki, 1928, ss. 332-333). Görüldüğü gibi Sivaslı bölgesinde 1928 yılında aktif olan memurluğun satış memurluğu olduğu tespit edilmiştir. Bu memurluğun kurulmasında ise bölgede tütün ticaretine yönelik satış işlemlerinin yoğun olarak yapıldığını göstermektedir. 1928 yılında idareyi temsilen Manisa bölgesinde merkez müdüriyet dışında iki müdüriyet ile on beş memurluğun vazife üstlendiği saptanmıştır.

Salih Bey'in İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına değindiği bir diğer idare de Aydın'da teşekkül ettirilmiştir. Aydın Merkez Müdüriyeti bünyesinde Bozdoğan Memurluğu, Karacasu Memurluğu, Çine Memurluğu ve Nazilli Memurluğu faaliyet göstermiştir. Denizli Müdüriyetine bağlı olarak Acıpayam (Acıbadem), Buldan, Tavas, Sarayköy, Çal ve Çivril bölgelerinde kurulmuş olan memurluklarla tütün üretim ve ticareti denetim altına alınmaya çalışılmıştır. 1928 yılında Aydın Merkez Müdüriyete bağlı olarak faaliyet gösteren bir diğer müdüriyet Muğla'da kurulmuştur. Muğla'ya bağlı olan Ahiköy, Bodrum, Fethiye. Köyceğiz, Milas ve Marmaris bölgelerinde oluşturulan memurluklarda görevlendirilen personelle varlık gösterilmiştir. Söke Merkez Memurluğuna bağlı olarak ise Kuşadası ve Selçuk Memuriyetleri görev üstlenmiştir (Zeki, 1928, s. 333). Aydın'da görev yapan personel üç müdüriyet ile yirmi memurluk çatısı altında 1928 yılında faaliyetlerine devam etmiştir. Merkezi ve taşra teşkilat yapılanmasının kalabalık olması ise idarenin vilayette hemen her bölgede örgütlenilerek tütün üretim ve ticaretini denetim altına almaya çalıştığı söylenebilir.

Eserde Aydın vilayetindeki örgütlenme yapısına benzer bir teşkilatlanmanın 1928 yılında faaliyette olduğu bölgeler arasında Tokat'ın da olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede Tokat İnhisar İdaresi⁹ Tokat Merkez Müdüriyeti, Erbaa ile Ünye Müdüriyetleri şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Erbaa ve Ünye Müdüriyetlerine bağlı memurluklar oluşturulmamıştır. Ancak Tokat Merkez Müdüriyetine bağlı Reşadiye, Niksar ve Zile Memurlukları bulunmaktadır (Zeki, 1928, s. 333). Bu durum ise Erbaa ile Ünye bölgelerinde idarenin örgütsel yapısında zayıf kaldığını göstermekle birlikte bu gibi yerlerde tütün üretiminin yoğun olarak yapılmadığını göstermektedir. Nitekim idare bölgede merkezi müdüriyet dışında iki müdürlük ile üç memurluk şeklinde teşkilatlandırılmıştır.

Salih Bey'in aktarmış olduğu bilgiler doğrultusunda 1928 yılında İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak merkezi müdüriyet olarak örgütlenen bir diğer yapı Düzce İnhisar İdaresi'dir. Düzce İnhisar İdaresi; Düzce Merkez Müdüriyeti ile Bolu Müdüriyetinden oluşturulmuştur. Düzce Merkez Müdüriyeti bünyesinde Çalçı ve Akçaşehir bölgelerinde memurluklar oluşturularak buradaki görevliler aracılığı ile idare denetimi sağlamaya çalışmıştır. Bolu Müdüriyetine bağlı olarak ise Gerede Memurluğu ve Mudurnu Memurluğu kurulmuştur. Hendek Müdüriyeti çatısı altında ise Akyazı Memurluğu faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 333). Düzce İnhisar İdaresi'nin merkez müdüriyet dışında Bolu ile Hendek bölgelerinde müdüriyet olarak teşkilatlandırılmış olması idarenin denetimi altında bulunan bölgenin geniş olmadığından dolayı kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Nitekim merkezi müdüriyet ile birlikte üç müdürlüğün çatısı altında beş memurluğun olduğu tespit edilmiştir.

Düzce İnhisar İdaresi'nin teşkilatlanmasına benzer bir yapılanma Artvin'de teşekkül ettirilmiş ve 1928 yılında bölgedeki hizmetlerine devam ettiği tespit edilmiştir. Şöyle ki, Artvin İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına bakıldığında Artvin Merkez Müdüriyeti bünyesinde teşkilatlandırıldığı saptanmıştır. Merkez Müdüriyete bağlı olarak ise Borçka Memurluğu, Şavşat Memurluğu, Ardanuç Memurluğu, Murgul Memurluğu ve Yusufeli Memurluğu faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 334). Artvin İnhisar İdaresi'nin sadece merkezi müdürlükten oluşması ve bu müdürlüğe bağlı beş memurluğun faaliyet göstermesi tütün ekiminin yapılacağı arazi alanının az olduğunu ve ticari faaliyetlerinin gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Nitekim Artvin bölgesinin engebeli arazi yapısına sahip olması tütün tarımına elverişli olmadığı düşüncesini destekler niteliktedir.

Artvin'e benzer idarenin örgütsel yapısının kalabalık olmadığı bir diğer bölge de Çanakkale'dir. İdare bölgede Merkez Müdüriyet şeklinde

⁹ Tokat İnhisar İdaresi öncesinde bölgedeki tütün üretim ve ticaretinin Tokat Reji İdaresi tarafından denetim altında tutulduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Ünye ve Reşadiye dışında merkez idare dışında Erbaa, Niksar ve Zile bölgelerinde şirketin örgütlediği tespit edilmiştir. Bkz. (Karcı, 2015, ss. 519-523; BOA. HR. TH. 91/7; BOA. MF. MKT. 933/67; BOA. MF. MKT. 947/73; BOA. DH. MKT. 221/11).

teşkilatlandırılarak 1928 yılında faaliyetlerine devam etmiştir. Merkez Müdüriyetine bağlı olarak Ayvacık, Bayramiç, Ezine, Lâpseki, Gelibolu ve Eceabat bölgelerinde kurulan memurluklar aracılığı ile denetim sağlanmaya çalışılmıştır. Biga Müdüriyetine bağlı olarak ise Karabiga Memurluğu ve Çan Memurluğu teşekkül ettirilmiştir (Zeki, 1928, s. 334). Artvin'e benzer bir örgütlenme yapısının oluşturulduğu Çanakkale'de idare bir merkezi müdüriyet dışında bir müdüriyette daha teşkilatlandırılarak toplamda sekiz memurluk kurmuştur.

İnhisar İdaresi'nin örgütlendiği ve Salih Zeki Bey'in eserinde değindiği bir diğer bölge de Urfa olmuştur. Urfa İnhisar İdaresi bünyesinde teşkilatlandırılan yapıya dair veriler tablo 5'te yer almaktadır.

	Müdüriyetler	Memuriyetler
Urfa İnhisar İdaresi	Urfa Merkez Müdüriyeti	Suruç Memurluğu
		Siverek Memurluğu
		Hısn-ı Mansur Memurluğu
		Viranşehir Memurluğu
		Birecik Memurluğu
	Maraş Müdüriyeti	Elbistan Memurluğu
		Andırın Memurluğu
		Pazarcık Memurluğu
		Göksun Memurluğu
	Gaziantep Müdüriyeti	Kilis Memurluğu
		Besni Memurluğu
		Nizip Memurluğu

Tablo 5 Urfa İnhisar İdaresi Teşkilat Yapısı

Tablo 5'te yer alan bilgilerden hareketle İnhisar İdaresi'nin Urfa'da merkezi müdüriyet olarak örgütlendiği söylenebilir. Bu doğrultuda Urfa Merkez Müdüriyeti bünyesinde Suruç, Siverek, Hısn-ı Mansur ve Birecik Memurluklarının hizmet verdiği tespit edilmiştir. Maraş bölgesindeki tütünlerin de denetiminin 1928 yılında Urfa İnhisar İdaresi'ne bağlı olduğu görülmekle birlikte bu müdüriyete bağlı olarak Elbistan, Andırın, Pazarcık ve Göksun Memurlukları teşekkül ettirilmiştir. Yine aynı şekilde Maraş'ta da olduğu gibi Gaziantep bölgesinde üretilip ticareti yapılan tütünlerin idaresi Urfa İnhisar İdaresi'ne bırakılmıştır. Bu kapsamda Gaziantep Müdüriyeti bünyesinde Kilis, Besni ve Nizip Memurlukları faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 334). 1928 yılında Urfa, Gaziantep ve Maraş bölgelerinde üretilen ve ticareti yapılan tütünlerin idare merkezi olarak Urfa'nın seçilmiş olması bölgede tütün üretim ve ticaretinin yaygın olarak yapıldığını göstermektedir. Ayrıca idarenin üç müdürlük ile on iki memurluk şeklinde teşkilatlandırılarak Urfa'dan yönetilmesi üretim ve ticaret merkezinin Urfa olma ihtimalini arttırmaktadır.

Salih Zeki Bey, 1928 yılındaki İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısını eserinde ele alırken Diyarbakır vilayetindeki örgütlenmeye de değinmiştir. Bu çerçevede İnhisar İdaresi, bölgede Diyarbakır Merkez Müdüriyeti bünyesinde teşkilatlandırılarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu doğrultuda merkez

müdüriyete bağlı olarak Lice, Beşiri ve Silvan Memurlukları faaliyet göstermiştir. Mardin Müdüriyeti bünyesinde ise Midyat Memurluğu, Cizre Memurluğu, Nusaybin Memurluğu, Derik Memurluğu ve Savur Memurlukları teşekkül ettirilerek 1928 yılında bölgede tütün üretim ve ticaretinin denetimini sağlamaya çalışmıştır. Osmaniye Müdüriyeti bünyesinde ise Çermik Memurluğunun faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir (Zeki, 1928, s. 334). Mardin ve Osmaniye bölgelerinde üretimi ve ticareti yapılan tütünlerin denetiminin sağlanması için kurulan idarenin merkezinin Diyarbakır seçilmiş olması şehrin tütün üretim alanının geniş olması ve ticari ağının gelişmiş olmasından kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Yine bölgede üretimi yapılan ile ticareti gerçekleştirilen tütünlerin denetiminin sağlanması amacıyla üç müdüriyet ile dokuz memurlukla kalabalık bir örgütlenme yapısını sağladığı görülmektedir.

Eserde Diyarbakır'ın yanı sıra El-Aziz bir diğer ifade ile Elâzığ¹⁰ vilayetinde de faaliyette olan İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına değinilmiştir. Bu çerçevede İnhisar İdaresi, El-Aziz Merkez Müdüriyeti bünyesinde teşkilatlandırılmıştır. Merkez müdüriyete bağlı Harput, Ergani Madeni, Pertek, Palu ve Başkale bölgelerinde kurulmuş olan memurluklarla denetim sağlanmaya çalışılmıştır. Malatya Müdüriyetine bağlı olarak ise Hekimhan, Akçadağ, Pütürge ve Kahta Memurluklarında görevlendirilen memurlar faaliyet göstermiştir. Arapgir Merkez Memuriyeti ise Kemaliye Memurluğu ve Keban Madeni Memurluğu şeklinde teşkilatlandırılarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Zeki, 1928, s. 334). 1928 yılında İnhisar İdaresi adına Elâzığ merkezli kurulan müdürlüğün Elâzığ ve çevresinde ekilen ile ticareti yapılan tütünün denetim altına alınması ve toplanan gelirlerin kontrolünün sağlanması amacıyla üç müdüriyet ile on bir memurluğun faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

El-Aziz bölgesinde örgütlenen idarenin benzer bir örgütlenme yapısıyla Antalya bölgesinde de teşkilatlandırıldığı ve 1928 yılında bölgede faaliyette olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda Antalya Merkez Müdüriyeti Alanya, Elmalı, Finike, Akseki, Korkuteli, Manavgat ile Tefenni bölgelerinde oluşturmuş olduğu kalabalık bir yapıyla faaliyet göstermiştir. Isparta Müdüriyeti ise Eğirdir Memurluğu, Uluborlu Memurluğu, Burdur Memurluğu ve Dinar Memurluğu şeklinde örgütlenerek bünyesinde görevlendirmiş olduğu memurlar aracılığı ile denetimi sağlamaya çalışmıştır (Zeki, 1928, s. 334). Elâzığ İnhisar İdaresi'ne benzer olarak on bir memurluk ile örgütlenerek faaliyet yürütmüştür.

İnhisar İdaresi'nin örgütsel yapısında yer alıp 1928 yılında faaliyette olduğuna değinilen bir diğer vilayet Afyonkarahisar olmuştur. Afyonkarahisar Merkez Müdüriyetine bağlı olarak Aziziye Memurluğu, Bolvadin Memurluğu, Sandıklı Memurluğu ve Şuhut Memurluğu bölgede faaliyet

¹⁰ İnhisar İdaresi öncesinde tütünün bölgede Ma'muraü'l-Aziz Reji İdaresi tarafından idare edilmiştir. Bkz. (Yılmaz, Yılmazçelik, 2023, s. 495-505).

göstermiştir. Kütahya Müdüriyetine bağlı olarak Emet Memurluğu ile Tavşanlı Memurlukları teşekkül ettirilerek bünyesinde vazifelendirmiş olduğu memurlar aracılığı ile bölgede tütün üretim ve ticareti denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Eskişehir Müdüriyeti bünyesinde Mihalliçik, Seyidgazi, Sivrihisar ile Çifteler Memurluklarında görevlendirilen memurlar vazife icra etmiştir (Zeki, 1928, s. 335). Salih Bey'in, İnhisar İdaresi'nin 1928 yılındaki teşkilat yapısında değindiği bir diğer örgütsel yapı Zonguldak'ta teşekkül ettirilmiştir. Bu çerçevede Zonguldak Merkez Müdüriyetine bağlı olan Bartın, Devrek ve Araklı bölgelerinde tütün üretim ve ticaretinin denetim altına alınması için memurluklar oluşturulmuştur. Safranbolu Müdüriyeti bünyesinde ise Ulus ile Eflaniyazar (Eflani) Memurlukları faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 335). Zonguldak bölgesinde iki müdüriyet ve beş memurluk şeklinde örgütlenilen idare bölgede tütün üretiminin yoğun olarak yapılmadığını göstermektedir.

İnhisar İdaresi, Kastamonu vilayetinde ise Kastamonu Merkez Müdüriyet olarak faaliyet yürütmüştür. Merkez müdüriyete bağlı olarak ise Araç, Devrekâni, Daday, Taşköprü, Tosya ve Cide Memurlukları bölgede tütünü denetim altına almaya çalışmıştır. Çankırı Müdüriyetine bağlı olarak ise Ilgaz Memurluğu, Çerkeş Memurluğu, Şabanözü Memurluğu ve Tevhit Memurluğu oluşturulmuştur. İnebolu Müdüriyeti bünyesinde ise Abana Memurluğu, Göre Memurluğu ve Mesd Memurluğu teşekkül ettirilmiştir (Zeki, 1928, s. 335). 1928 yılında bu örgütlenme yapısıyla faaliyette olan idare görevlendirmiş olduğu memurlar aracılığı ile tütün üretim, ticaret ve imalatını denetim altına almaya çalışmıştır. Örgütlenme ağının yaygın olması ise bölgede tütün üretim ve ticaretinin yapıldığı sahanın geniş olduğunu göstermektedir. Nitekim bölgede Kastamonu İnhisar İdaresi bünyesinde üç müdüriyet ile on üç memurluk mevcuttur.

Benzer teşekkülün Kayseri bölgesinde de meydana geldiği saptanmıştır. Bu kapsamda 1928 yılında faaliyette olan Kayseri Merkez Müdüriyetine bağlı olarak Bünyan, Develi, İncesu ve Aziziye bölgelerinde kurulmuş olan memurluklarda görevlendirilen personeller vazife icra etmişlerdir. Sivas Müdüriyeti ise Şarkışla, Zara, Hafik ve Yenihan Memurlukları teşekkül ettirilerek bölgede tütünü denetim altına almaya çalışmıştır. Niğde Müdüriyeti bünyesinde Bor Memurluğu, Nevşehir Memurluğu, Ulukışla Memurluğu ve Ürgüp Memurluğu kurulmuştur. Son olarak Kangal Merkez Memurluğu bünyesinde ise Divriği ve Darende Memurlukları teşekkül ettirilmiş olup 1928 yılında bölgedeki faaliyetlerini yürütmeye devam etmişlerdir (Zeki, 1928, s. 335). Böylece 1928 yılında Kayseri Merkezli kurulan idari yapının üç müdürlük ile on beş memurluktan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu yapı Kayseri, Sivas ve Niğde bölgelerinde görevlendirmiş olduğu idari ve saha personeli ile tütün üretim ve ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır.

Kayseri Merkez Müdüriyeti dışında idarenin 1928 yılında faaliyet gösterdiği bir diğer bölge de Giresun olmuştur. Merkezi Müdüriyet olarak

örgütlenen bu yapı Bulancak, Keşap, Piraziz ve Yavuzkema1 bölgelerinde memurluklar aracılığı ile faaliyet göstermiştir. Ordu da ise sadece müdüriyet bulunmakla birlikte memurluğun kurulduğuna dair bilgiye yer verilmemiştir. Vilayette kurulan bir diğ1er müdüriyet de Şebinkarahisar (Şarkıkarahisar) olmuştur. Bu müdüriyete bağılı olarak ise Mesudiye Memurluğı, Suşehri Memurluğı, Koyulhisar Memurluğı ile Alucra Memurluğı bünyesinde görevlendirilen personel görev icra etmiştir (Zeki, 1928, s. 335). Buradaki yapının ise üç müdürlük ve sekiz memurluk şeklinde teşkilatlandırılarak 1928 yılında faaliyette olduğı saptanmıştır.

Tütün ekim ve ticaretinin yapıldığı yerlerden bir diğ1eri de Erzurum'dur. Bu kapsamda Salih Bey'in 1928 yılına ait idarenin teşkilatına yer verdiğı bölgelerden biri de Erzurum olmuştur. Erzurum İnhisar İdaresi,¹¹ Merkez Müdüriyet bünyesinde Hınıs, Tortu, Aşkale, Oltu, Hasankale (Pasinler), Kulp ve Kiğı bölgelerinde kurulmuş olan memurluklarda görevlendirilen personelle denetimi sağlamaya çalışmıştır. Merkez Müdüriyet dışında Erzurum İnhisar İdaresi'ne bağılı olarak Kars Müdüriyeti faaliyet göstermiştir. Kurulmuş olan bu müdüriyete bağılı olarak Kağızman, Arpaçay, Sarıkamış, Ardahan, Kule ve İğdir bölgelerinde memurluklar teşekkül ettirilerek 1928 yılında faaliyette olduğuna değinilmiştir. Erzurum İnhisar İdaresi'ne bağılı olarak kurulan müdüriyetler dışında merkezi memurluk da faaliyet göstermiştir. Bu doğrultuda bölgede faaliyet gösteren memurluklardan biri Karataş Merkez Memurluğudur. 1928 yılında bu merkezi memurluğun çatısı altında Eleşkirt, Bayezid, Diyadin ve Erciş Memurlukları faaliyet göstermiştir. Son olarak idareye bağılı olarak merkezi memurluk olarak örgütlenen bir diğ1er müessese de Bayburt Merkez Memurluğudur. Bu memurluk bünyesinde Tercan, İspir ve Hart (Aydıntepe) Memurlukları teşekkül ettirilerek 1928 yılında faaliyet göstermiştir (Zeki, 1928, s. 336). 1928 yılında Erzurum İnhisar İdaresi'nin kalabalık bir örgütlenme yapısına sahip olduğuna tespit edilebilmekle birlikte bölgede tütün üretim, ticaret ve imalatının yaygın olarak yapıldığını ve idarenin bu gibi faaliyetleri denetim altına almak için kalabalık bir kadro yapılanmasıyla vazife icra ettiğı söylenebilir. Nitekim idare bölgede iki müdüriyet ve yirmi üç memurluktan oluşmaktadır. Erzurum İnhisar İdaresi ise 1928 yılında hizmet veren yirmi üç

¹¹ İnhisar İdaresi öncesinde Erzurum Reji İdaresi bünyesinde örgütlenen yapı Erzurum Merkez Reji Baş Müdürlüğü, Erzincan Sancağı Reji Müdürlüğü, Bayezid Sancağı Reji Müdürlüğü ile Bayburt Sancağı Reji Müdürlüğü olarak örgütlenmiştir. Merkez Reji Baş Müdürlüğüne bağılı olarak Aşkale, Tercan, Kiğı, Hınıs, Tortum, Pasinler, Norman ve Kiskim memurlukları kurulmuştur. Erzincan Müdürlüğüne Tutak, Kemah, Kuruçay, Kuzuçan memurlukları bağılyken, Bayezid müdürlüğüne ise Eleşkirt, Diyadin, Antap, Karakilise memurlukları teşkil edilmiştir. Son olarak Bayburt müdürlüğü bünyesinde İspir ve Şiran memurlukları kurulmuştur. Bkz. (Dağ, 2021, ss. 448-450; Erzurum Vilayet Salnamesi, Hicri: 1310, s. 217; BOA. BEO. 2882/216093; Çelik, 2014, s. 251; Karasu ve Karasu, 2019, s. 124; BOA, ŞD, 1522/10/48).

memurluğuyla idareler arasında en fazla sayıya sahip olan müdürlük olarak kayıtlara geçirilmiştir.

Salih Zeki Bey'in, 1928 yılında kaleme almış olduğu eserinde İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına dair aktarmış olduğu bilgilerde son olarak Bitlis'te faaliyette olan teşkilatlanmaya dair verilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda Bitlis Merkez Müdüriyetine bağlı olarak Ahlat Memurluğu, Genç (Darahêni) Memurluğu ve Adilcevaz Memurluğu aracılığı ile tütün denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bitlis Merkez Müdüriyetinin yanı sıra Bitlis İnhisar İdaresi bünyesinde faaliyet gösteren bir diğer merkezi memurluk da Van bölgesinde teşkilatlandırılarak 1928 yılında bölgedeki faaliyetlerine devam etmiştir. Bu çerçevede Van Merkez Memurluğu bünyesinde Saray, Gevaş, Başkale, Şemdinan (Şemdinli) ve Çölemerik Memurlukları faaliyet göstermiştir. İdareye bağlı olan bir diğer merkezi memurluk Muş Merkez Memuriyeti olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilat bünyesinde 1928 yılında Varto ve Bulanık Memurluklarında görevlendirilen memurlar aracılığı ile bölgede tütün üretim ve ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır (Zeki, 1928, s. 336). 1928 yılında İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren müdürlüklerden sonu olan Bitlis Merkez Müdüriyeti bünyesinde üç müdürlük ile on memurluk teşekkül ettirilmiştir.

Salih Zeki Bey'in eserinde 1928 yılına dair İnhisar İdaresi'nin teşkilat yapısına dair vermiş olduğu bilgilerden hareketle idarenin ülke genelinde yirmi yedi ayrı bölgede, seksen üç müdürlük ile üç yüz on bir memurluk şeklinde teşkilatlandırıldığı tespit edilmiştir. Yedi ayrı bölgede ise yedi satış memurluğunun faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Oluşturulmuş olan bu satış noktalarında alınan veya satılan tütün ya da tütün mamullerinin işlendiği fabrika veya atölyelere de eserde ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

2.2. Tütün İnhisar İdaresi'nin Fabrika ve Atölyeleri

İnhisar İdaresi, tütün üretim ve ticaretiyle birlikte imalat sektörünü de denetim altına almıştır. Bu devir işlemi gerçekleşmeden önce ise tütün şirketleri Reji Şirketi'ne bağlı olarak idare edilmiştir. Her ne kadar Rejiden İnhisar İdaresi'ne devredilen fabrikaların sayılarıyla ilgili bilgi elde edilmemiş olsa da Reji Şirketi'nin imparatorluk genelinde denetimi devralmasıyla birlikte 300 veya 450 şirketin Rejiye devredildiği saptanmıştır. Tütün imalatına önem veren şirket 42 yıl boyunca hemen her vilayette örgütlendiği gibi idarelere bağlı olarak fabrikalar da işletmiştir. Reji tarafından işletilen bu fabrikaların çoğu ise İnhisar İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte devralınmıştır. (Altun, 1995, ss. 15-16; Çakır, 2019, s.174; Yüksel, 2010, s. 508).

Salih Zeki Bey, 1928 yılında ülke genelinde üretilen tütünlerin işlendiği ve piyasaya sürülmesini sağlayan fabrikalar veya atölyeler hakkında eserinde bilgi aktarmıştır. Ancak bu bilgilerin vilayet teşkilatlanması kadar detaylı olmadığı saptanmıştır. Eserde hakkında bilgi verilen fabrika veya atölyelerin çoğunun yapısı idarenin teşkilatlanma yapısında olduğu gibi Reji Şirketi'nden kalma olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda 1928 yılında İnhisar

İdaresi'ne bağlı olarak faaliyette olan fabrika veya atölyelere dair veriler Tablo 6'da yer almaktadır.

	Fabrikanın Bağlı Olduğu İdare	Fabrikanın Adı
Tütün İnhisar İdaresi Fabrika ve Atölyeleri	İstanbul İnhisar İdaresi	İstanbul Fabrikası
	İzmir İnhisar İdaresi	İzmir Fabrikası
	Samsun İnhisar İdaresi	Samsun Fabrikası
	Adana İnhisar İdaresi	Adana Fabrikası
	Artvin İnhisar İdaresi	Artvin Atölyesi
	Urfa İnhisar İdaresi	Urfa Atölyesi
	Bitlis İnhisar İdaresi	Bitlis Atölyesi
	Diyarbakır İnhisar İdaresi	Diyarbakır Atölyesi
	Kars İnhisar İdaresi	Kars Atölyesi

Tablo 6 İnhisar İdaresi Bünyesinde Faaliyet Gösteren Fabrikalar (1928)

Salih Zeki Bey'in eserinde aktarmış olduğu bilgilerden hareketle 1928 yılında İstanbul İnhisar İdaresi bünyesinde bir tütün fabrikasının faaliyette olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar Salih Bey değinmemiş olsa da bu fabrikanın temellerinin esasen Reji Şirketi döneminde atıldığı tespit edilmiştir. Nitekim İnhisar İdaresi'nin İstanbul'da kurmuş olduğu tütün fabrikasından önce vilayette 1884 yılında Reji Şirketi tarafından bir fabrikanın kurulduğu tespit edilmiştir (Ertürk Keskin, Yaman Öztürk, 2013, s. 85). İstanbul Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası olarak açılan işletme, 1925 yılında İnhisar İdaresi'ne devredilmiştir. Fabrikanın devralınmasıyla birlikte yeni ve modern teknik aletlerle 1928 yılında daha donanımlı hale getirilerek faaliyetlerine devam etmiştir (Yurtoğlu, 2018, s. 101). Bölgede tütün imalatının 1884 yıllarına dayanmış olması kullanım sahasının yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca Cumhuriyet ile birlikte modern tekniklerle işlenmeye başlanan tütünler İnhisar İdaresi ile birlikte önemini daha da arttırmıştır.

Salih Bey, 1928 yılında tütün işleten fabrikalardan bir diğerinin İzmir'de faaliyet gösterdiğine değinmiştir. İzmir İnhisar İdaresi'ne bağlı olarak faaliyette olan fabrika ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer vermemiştir. Bu fabrikanın da İstanbul'da kurulan fabrika gibi temelleri 1884 yılında Reji Şirketi tarafından atılmıştır. Reji tarafından temelleri atılan İzmir Tütün ve Sigara Fabrikası 1925 yılında tütünün işletilmesinin İnhisar İdaresi'ne devredildiği yıllarda faaliyette olmadığı saptanmıştır. İnhisar İdaresiyle aktif olan fabrikada 1928 yılına kadar 300 kadın ve 150 erkek olmak üzere toplamda 450 işçinin çalıştığı tespit edilmiştir. Fabrikada Kulüp, Bafra, Birinci, Köylü ve Asker sigaraları ile Bafra tütünleri imal edilmiştir (Yurtoğlu, 2018, s. 102). Bu sigaralar piyasada büyük ilgi görmüş, tiryakiler tarafından çokça tüketilen sigara türleri arasında yer almıştır. Bu durum ise fabrikanın gelirlerinde artışın yaşanmasını sağlamıştır.

Eserde 1928 yılında faaliyette olan bir diğer fabrika Samsun İnhisar İdaresi bünyesinde işletilen Samsun Fabrikası olmuştur. Eserde diğer fabrikalarda olduğu gibi bu fabrika hakkında da ayrıntılı bilgiye yer verilmemiştir. Lakin fabrikanın temellerinin 1887 yılında Reji Şirketi

tarafından atıldığı tespit edilmiştir. Bu fabrika da diğer fabrikalar gibi Rejiden İnhisar İdaresi'ne miras kalmıştır (Oktar, Mübarek Alan, 2018, s. 32). Samsun bölgesinin önemli tütün ekim sahasına sahip olması doğrudan imalat açısından da önem kazanmasını sağlamıştır. Bu durum ise kaliteli sigara imalatının yapılmasını sağlamıştır.

1928 yılında İnhisar İdaresi bünyesinde sigara üretimi yapan bir diğer fabrika Adana bölgesinde faaliyet göstermiştir (Falay, 2020, ss. 51-52). Adana İnhisar İdaresi bünyesinde faaliyet gösteren Adana Tütün Fabrikası'nın¹² temelleri Adana Reji İdaresi tarafından 1895 yılında döşeme mahallesinde atılmıştır (Özüdoğru, 2010, ss. 103-104). Diğer fabrikalarda olduğu gibi bu fabrikanın da temellerinin Reji Şirketi dönemine dayanması bölgede tütün imalatına yönelik faaliyetlerin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Salih Bey'in eserinde değindiği bu fabrikalar dışında atölyelerin de olduğu tespit edilmiştir. Bu atölyelerin ise Urfa,¹³ Artvin, Bitlis, Diyarbakır ve Kars bölgelerinde 1928 yılında faaliyet gösterdiğine dikkat çekilmiştir (Zeki, 1928, s. 339). Fabrikaların aksine atölyelerin işleyebileceği tütün miktarının az olması bu gibi bölgelerde atölyelerin kurulmuş olmasında tütün üretiminin yaygın olarak yapılmadığını göstermekle birlikte imalatı yapıp sigara haline getirilen tütünlerin satışını sağlayacak pazarın da gelişmemiş olduğunu göstermektedir.

Salih Zeki Bey'in aktarmış olduğu bilgilerden hareketle Tütün İnhisar İdaresi'nin İstanbul, Bursa, İzmir, Samsun, Kocaeli (İzmit), Ankara, Adana, Edirne, Konya, Balıkesir, Manisa, Aydın, Tokat, Düzce, Artvin, Çanakkale, Urfa, Bitlis, Diyarbakır, El-Aziz, Antalya, Afyonkarahisar, Zonguldak, Kastamonu, Kayseri, Giresun ve Erzurum vilayetlerinde 1928 yılında faaliyette olduğu söylenebilir. Ancak 1928 yılında idarenin faaliyette olduğu her vilayette fabrika veya atölye açmadığı görülmektedir. Tablo 6'daki bilgilerden hareketle idare 1928 yılında İstanbul, Samsun, İzmir ve Adana bölgelerinde fabrika açtığı görülmektedir. Bu bölgelerde fabrikaların faaliyette olması bölgede tütün imalatının yoğun olarak yapıldığı, sigara tüketiminin yaygın olduğu ve geniş bir ticari pazarın varlığından söz edilebilir. Artvin, Urfa, Bitlis, Diyarbakır ve Kars vilayetlerinde ise tütün atölyelerde işletilmiştir (Zeki, 1928, s. 339). Lakin 1928 yılında eserde idarenin yapılanmasına dair verilen bilgilerden hareketle Bursa, Kocaeli (İzmit), Ankara, Edirne, Konya, Balıkesir, Manisa, Aydın, Tokat, Düzce, Çanakkale, El-Aziz, Antalya, Afyonkarahisar, Zonguldak, Kastamonu, Kayseri, Giresun ve Erzurum inhisar idarelerinde fabrika veya atölyelerin olduğuna dair bilgiye

¹² Fabrikayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Dağ, 2022, s. 117-134).

¹³ 1925 yılında bölgede kurulan fabrikada 1929 yılında makinalı üretime geçilmiştir. 1933 yılında Urfa Tütün Atölyesi bünyesinde Mardin ve Diyarbakır'da üretilen tütünler de işlenmiştir. Buna rağmen Malatya Tütün Fabrikası az da olsa faaliyetlerine 1943 yılına kadar devam etmiştir. Bkz. (Doğruel ve Doğruel, 2000, ss. 277-292).

yer verilmemiştir. Bu durum ise İnhisar İdaresi'nin örgütlendiği her vilayette fabrika bulundurmadığı sonucunu çıkarmaya imkân tanımaktadır.

3. SONUÇ

Tütünde inhisar sistemi Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi Osmanlı döneminde de çeşitli idare biçimleri ile denetim altına tutulmaya çalışılmıştır. Bunun temel nedeni ise gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında tütünden elde edilen gelirin hazineye olan katkısının artırılması için farklı yol arayışlarına girilmesidir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin inhisar politikası imtiyaz geleneğine uygun olarak gelir kaygısı üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet ile kurulan tütün inhisarının bir diğer amacı tütün üzerindeki çokuluslu yabancı sermayeyi ortadan kaldırarak bu alanda da millileştirmeyi sağlamak olmuştur. Böylece tütün çokuluslu ortaklar tarafından işletilen Reji Şirketi'nden alınarak devlet tekeli altına alınıp millileştirilmiştir. İnhisar haklarını elinde bulunduran devlet, uygulamaya koymuş olduğu politikalarla birlikte ülke genelinde kaliteli tütün üretimini sağlamak ve tütün üzerinden elde etmiş olduğu gelirleri arttırmayı hedeflemiştir. Bunu yaparken de Rejinin aksine tütün ile geçimini sağlayan çiftçiler, üreticiler ve imalatçıların hakları gözetilerek emekleri oranında kazanç elde etmeleri sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yabancılara verilen tütün inhisarı beraberinde asayiş sorunlarını, iflası, yolsuzluğu ve kaçakçılığı getirdiğinden dolayı bu alanda başarının elde edilmesi zorlaşmıştır. Ancak tütünün millileştirilmesi ve devlet inhisarına alınmasıyla birlikte dönemin şartlarına göre kısmen başarı elde edilmiştir. Nitekim tütün gelirlerinde artış yaşanmış, bu alanda meydana gelen asayiş problemlerinde ciddi azalmalar meydana gelmiş, imalat sektöründe aktif olan fabrika ve atölyeler modern makinalarla donatılarak tütünün kalitesi artırılmıştır. Ayrıca çiftçi, tüccar ve imalatçının haklarının korunması ve kaçakçılığa karşı alınan önlemlerin uygulamaya konulmasıyla birlikte kaçakçılıkta ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Lakin kaçakçılığın tam anlamıyla bu alanda önlenemediği görülmektedir.

Özellikle kurulmuş olan tütün fabrika ve atölyeleri halk için önemli istihdam kapısı haline gelmiştir. Halka önemli istihdam imkânı tanıyan İnhisar İdaresi, tütün alanında tahsilat veznesi görevini gören, sanayileşme ve istihdam ünitesi haline gelen, üretici ve imalatçıyı himaye eden, tütün alanında fiyat politikalarını belirleyen, ihracatı yapılan tütünlerin kalitesini koruyan, ithalatı yapılan tütünlerin ise kaliteli cinsten olmasını denetleyen kurum olarak teşkilatlandırılmıştır. Bünyesinde barındırmış olduğu işçi ve memurların haklarını güvence altına alması ve dönemin koşullarına göre birtakım olanaklar sağlaması İnhisar İdaresi'nin sosyal devlet anlayışı çerçevesinde örgütlendiğini görmek mümkündür. Ancak hayata geçirilmiş olan tüm bu uygulamalara rağmen İnhisar İdaresi'nin uygulamalarından dolayı birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu çerçevede idare üretici ve imalatçıyı korumaya

yönelik politikalar uygularken aynı politikaların tüketiciler için hayata geçirilmediği görülmektedir. Tütünün devlet tekelinde olması bu alandaki rekabeti ortadan kaldırdığından dolayı özellikle bazı sigara markalarında kullanılan tütünlerin yeterli kalitede olmamasına neden olmuştur. Bu durum ise bilhassa tüketicilerin şikâyetlerine yol açmıştır.

İnhisar İdaresi'nin hayata geçirmiş olduğu politikaların uygulanması için ülke genelinde teşkilatlandırılmıştır. 1925 yılında oluşturulan teşkilat yapısı zaman zaman ihtiyaçlar doğrultusunda değişikliğe uğramıştır. Bu kapsamda çalışmamızın muhtevasını oluşturan Salih Zeki Bey'in "Türkiye'de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti" adlı eserinde İnhisar İdaresi'nin 1928 yılındaki teşkilatlanması ele alınmıştır. Eserde aktarılan bilgiler doğrultusunda İstanbul, Bursa, İzmir, Samsun, Kocaeli (İzmit), Ankara, Adana, Edirne, Konya, Balıkesir, Manisa, Aydın, Tokat, Düzce, Artvin, Çanakkale, Urfa, Bitlis, Diyarbakır, El-Aziz, Antalya, Afyonkarahisar, Zonguldak, Kastamonu, Kayseri, Giresun ve Erzurum vilayetlerinde teşkilatlandırıldığına değinilmektedir. 1928 yılında idarenin teşkilatlanmadığı bölgelere bakıldığında ise Karabük, Kırıkkale, Sakarya, Tekirdağ, Hatay, Adıyaman, Tunceli, Bingöl, Ağrı, Batman, Siirt, Şırnak ve Hakkâri bölgeleri olmuştur. Tütün İnhisar İdaresi'nin bu vilayetlerdeki örgütlenmesi, baş müdürlük veya merkezi müdürlük olarak örgütlenmiştir. Bu müdürlüklere bağlı olarak ise memurluklar şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilat bünyesinde görev yapan memurların vasıflarına ve aldıkları maaşlara dair bilgiler de Salih Bey tarafından kaleme alınmıştır. Buna göre idare bünyesinde ülke genelinde müdürler, muhasebeciler, kâtipler, veznedarlar, kantar memurları, şube müdürleri, satış memurları, müfettişler, sicil ve tahrirat memurları, bekçiler, odacılar, kapıcılar ve hamallar gibi görevliler faaliyet göstermiştir.

1928 yılında oluşturulan bu teşkilat ve bünyesinde barındırmış olduğu bu memurlar dışında idarenin tütünü işletmek için belirli bölgelerde tütün fabrikaları veya atölyeleri işletmiştir. Bu kapsamda Salih Bey, eserinde İstanbul, İzmir, Samsun ve Adana bölgelerinde fabrikaların, Artvin, Urfa, Bitlis, Diyarbakır ve Kars vilayetlerinde ise atölyeler şeklinde örgütlendiğine değinmiştir. Ancak İnhisar İdaresi'nin örgütlendiği her vilayette fabrika veya atölye açmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda eserde aktarılan bilgilerden hareketle Bursa, Kocaeli (İzmit), Ankara, Edirne, Konya, Balıkesir, Manisa, Aydın, Tokat, Düzce, Çanakkale, El-Aziz, Antalya, Afyonkarahisar, Zonguldak, Kastamonu, Kayseri, Giresun ve Erzurum vilayetlerinde fabrika veya atölyelerin olmadığı veya var ise Salih Bey tarafından kaleme alınmadığı çıkarımı yapılabilmektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA**Resmi Kaynaklar****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Başbakanlık-Kararlar Daire Başkanlığı: 030.18.1.1/16/75711, 030.18.1.1/12/67/11, 030.18.1.1/8/40/10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret-Mukavelenameler (A.) DVN. MKL): 28/8.

BEO. (Bâb-ı Âlî Evrak Odası Belgeleri): 58/4305, 2882, 216093, 4219/316355.

Dahiliye-Defterler (DH. SAİD.d.) 42/177, 99/37, 129/365.

Dahiliye-Mektubi Kalemei (DH. MKT.): 221/11.

Dahiliye-Muhaberatı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.): 155/60.

Hariciye Nezareti-İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO.): 166/31.

Hariciye Nezareti-İdare (HR. İD.): 2104/56.

Hariciye Nezareti-Tahrirat (HR. TH.): 91/7.

İrade-Hususi (İ. HUS.): 165/71.

Maarif Nezareti-Mektubi Kalemi (MF. MKT.): 933/67, 947/73.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 179/32, 179/82.

Şura-yı Devlet (ŞD.): 2616/24, 1522/10.

Yıldız- Resmi Maruzat Belgeleri (Y. A. RES.): 19/56, 153/2.

Yıldız-Maliye Nezareti Malumatı (Y. PRK. ML.): 28/2.

Salnameler

Adana Vilayet Salnamesi, Hicri: 1308, 1309, 1320, 1312, 1318.

Ankara Vilayet Salnamesi, Hicri: 1311.

Erzurum Vilayet Salnamesi, Hicri: 1310.

Trabzon Vilayet Salnamesi, Hicri: 1322.

Resmî Gazete ve Zabıt Cerideleri

Resmî Gazete, S. 1531.

TBMM, Zabıt Ceridesi, D. 1, C. 26; Zabıt Ceridesi, D. 3, C. 3; Zabıt Ceridesi, D. 3, C. 20, S. 1531.

Gazeteler

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Sayı: 1, (23 Nisan 1907).

Yeni Ziraat Gazetesi, “Ziraate Dair Kabul Edilen Mevad”, (1 Nisan 1923, s. 190).

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Altun, M. (1995). *Osmanlı Tütün Tekeli Memallik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji İdaresi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akpınar, M. (1998). *Reji İdaresi (1908-1925)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Atlı, C. (2020). Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'de Tarımsal Durum. *İçtimaiyat Dergisi*, 4(1), 47-61.
- Aygün, N. (2009). Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Karadeniz'in Güney Kesiminde İktisadi Faaliyetler. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6(23), 41-76.
- Batman, M., (2023). Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün Kaçakçıları, Kolcular ve Reji Şirketi (1883-1908). Yalçın Çakmak, Ahmet Özcan (Ed.), *Şekâvet, Hıyânet, İsyân-Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eşkivalık* içinde (ss. 115-132), İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Çakır, H. Y. (2019). Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın Kadir Has Üniversitesi'ne Dönüşümü ve Yapılan Uygulamaların Analizi. Kemal Arı, Derya Genç Acar (Ed.), *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi* içinde (169-184), Asos Yayınevi.
- Çelik, R. (2014). Osmanlı Bürokrasisi'nde Ermeniler. *Tarihte Türkler ve Ermeniler 5* içinde Ankara.
- Dağ, M. (2021). Hemavend Aşireti'nin Tütün Kaçakçılığı İddiaları ve Adana Reji İdaresi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(3), 1333-1344.
- Dağ, M. (2022). Tütün Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımı: Adana Tütün İşletmesi (1884-1925). Şenay Atam, Ahmet Caner Çatal (Ed.), *Çukurova Tarihi Araştırmaları-I* içinde (ss. 117-144), İstanbul: Kriter Yayınları.
- Dağ, M. (2022). Osmanlı Tütününde Çokuluslu Yabancı Sermaye Yatırımının Teşkilat Yapısı: Ankara Reji İdaresi Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 651-680.
- Dağ, M. (2022). İnhisarlar İdaresi Umumi Müdürlüğünün Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelesi: Urfa İnhisarlar Tütün Atölyesi Müdürlüğü Örneği (1925-1950). *Mukaddime Dergisi*, 13(1), 69-100.
- Dağ, M. (2021). XIX. Yüzyıl Sonlarında Reji İdaresi'nde Kayıt Dışı Ekonomi Davası: Bayburt Reji Memurluğu Örneği (1888-1909). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 444-471.
- Demirbilek, S. (2011). Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII(24), 203-232.
- Doğruel, S., Doğruel, F. (2000). *Osmanlı'dan Günümüze Tekel*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Deligöz, O. (2008). *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları.

- Dilmen, İ. N. (1924). *Türkiye’de Tütün Meselesi*, Vatan Matbaası.
- Ekinci, S. Z. (1928). *Türkiye’de Tütün–Ziraat, Sanaat ve Ticareti*, Cumhuriyet Matbaası.
- Eryaman, A. (2021). Cumhuriyet’in İlk Yıllarındaki İnhisar Uygulamalarına Bir Örnek: Kıbrıt İnhisarı (1923-1943). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37(103), 103-179.
- Ertürk Keskin, N., Yaman Öztürk, M. (2013). *Türkiye’de Tütün Reji’den Tekel’e Tekel’den Bugüne*, NoteBene Yayınları.
- Falay, N. (2020). 19. Yüzyılda Adana’nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler. *Journal Of Applied And Theoretical Social Sciences*, 2(2), 43-65.
- Gündüz Ökçün, A. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Güneşer Bozdağ, E. (2018). Türkiye İktisat Kongresi-İzmir 1923: Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Atılan İlk Tohum. *TÜRKTÖB Dergisi*, (27), 39-42.
- Güvemli, O., Zeytinoğlu, E., Aygöl, E. (2016). Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması–Tütün Rejisi Örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 197-223.
- Karcı, E. (2015). Reji İdaresi’nin Tokat ve Çevresindeki Usulsüz Uygulamalarına Dair Bazı Tespitler (1886-1911). Ali Açık (Ed.), *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu I* içinde, (ss. 513-526), Tokat Valiliği Özel İdaresi Yayınları.
- Karasu, M. K., Karasu, D. (2019). R. 1308 (M.1892/1893) Tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi’ne Göre Bayezid Sancağı. *Asia Minor Studies*, 7(1), 115-129.
- Kayıcı, H. (2018). 19. Yüzyıl Edirne’sinde Ekonomik ve Mesleki Kuruluşlar. *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi* içinde, (ss. 534-543).
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları.
- Koç, Y. (2003). *Atatürk’ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri, Günümüz Özelleştirmeleri*, Tes-İş Eğitim Yayınları.
- Metinsoy, M. (2020). Sosyal Kaçakçılık: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Tekellere Direniş. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 29(2), 247-269.
- Oktar, T., Mübarek Alan, M. (2018). Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925). *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 28-38.
- Özüdoğru, A. A. (2010). *Adana’da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Özçelik, A. (2017). Tire’de Tütün Üretimi, Reji Politikaları ve Kaçakçılık (XIX. Yüzyıl Sonlarından XX. Yüzyıl Başlarına). *Tire’den Yansımaları 5* içinde, (ss. 18-26).

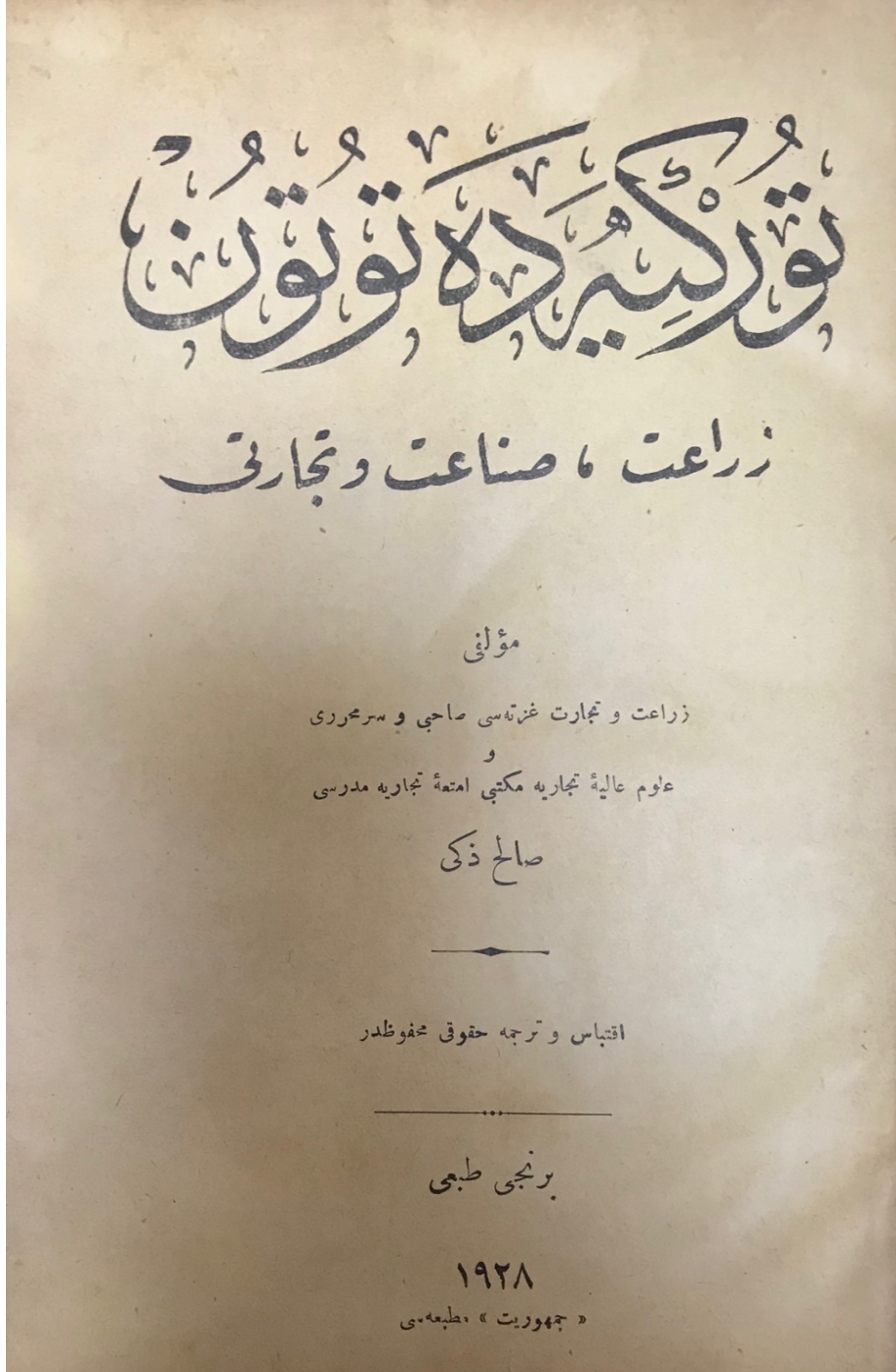
- Suvla, R. Ş. (2011). Türkiye Tütün İhisar İdaresinin Devlet Maliyesi ve Ulusal Ekonomi Bakımından Ehemmiyeti ve Yabancı Tütün İhisarları ile Mukayesesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2, 75-98.
- Tekin, F. (1974). *Mali Tekeller ve Türkiye’de Tütün Tekeli*, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Timur, T. (1971). *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, Doğan Yayınları.
- Uzun, Ö. (2010). *Tütün ve Sigaranın İktisadı*, Ekin Basım Yayın Dağıtım Basımevi.
- Ünal, M. (2014). Tekel’in Hazin Sonu. H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akççek (Ed.), *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün İçinde* (273-328), Tarihçi Kitapevi.
- Yerasimos, S. (1976). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye II*, (Babür Kuzucu, Çev.), Gözlem Yayınları.
- Yılmaz, M., Yılmazçelik, İ. (2023). “Ma’muraü’l-Aziz (Harput) Reji İdaresi (1883-1925)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 489-505
- Yurtoğlu, N. (2021). Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1923-1938). *Belgi Dergisi*, (22), 159-194.
- Yurtoğlu, N. (2018). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17), 81-116.
- Yüksel, A. (2010). Osmanlı’da Zamana Anlamak: Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 502-517.

EKLER

Ek-1. Salih Zeki (Ekinci) Bey ve 1928 yılında kaleme almış olduğu Türkiye’de Tütün, Ziraat, Sınat ve Ticareti adlı eserinin ilk sayfaları.

Kaynak: Salih Zeki, Türkiye’de Tütün-Ziraat, Sanaat ve Ticareti, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul: 1928, s. 1-3